

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za germanistiku – Katedra za nederlandistiku
Odsjek za romanistiku – Katedra za portugalski jezik i književnost

Povijest i razvoj kreolskih jezika:
primjer papiamenta

Diplomski rad
(30 ECTS bodova)

Mentor: dr.sc. Slađan Turković, prof.
Mentorica: dr.sc. Daliborka Sarić, prof.

Studentica: Martina Crnković

Zagreb, 2015.

Zahvala

Nekoliko je razloga zbog kojih imam želju i potrebu iskazati zahvalu određenim osobama koje su mi, svjesno ili nesvjesno, stručno ili nestručno, prisutno ili duhom, pomogle u stvaranju i završavanju ovog rada. Ovaj je interdisciplinarni rad intenzivno zaokupio i obogatio nekoliko mjeseci moga života, a njime stječem naziv magistre nederlandistike i magistre portugalskog jezika i književnosti. Nadalje, uvelike je povećao moj interes za temom kreolistike i papiamenta, ali mi i dao do znanja koliko mi znanja zapravo – nedostaje. Stoga svoju najdublju zahvalnost dugujem i želim iskazati idućim osobama:

Mojim mentorima jedno veliko hvala što su imali strpljenja i razumijevanja za moj rad (i nerad) te za sve moje nelogičnosti i krivo interpretirane činjenice, a posebno hvala na stručnosti, jednostavnosti i podršci koja je i dalje prisutna.

Profesorici Željani Pancirov Cornelisse u moru zahvala najviše hvala na tome što me je zainteresirala za ovu temu.

Profesorici Gioii-Ani Ulrich Knežević hvala na prijevodnim savjetima.

Leu Regalsu veliko hvala na Malom zmaju i na ukazanom povjerenju i časti.

Profesoru Bartu Jacobsu hvala na neprocjenjivoj pomoći i nesebičnosti.

Milanu Puhu hvala na dugogodišnjem projektiranju.

Filipu Klubički i Petri Pugar *thank you* na svim sugestijama.

Marti Mihaljević hvala na lekturi Malog zmaja.

Carli Dobravac Sošić, Petri Milohanović i Josipi Dvoraček hvala na svakom nizozemskom članu.

Wimu Rutgersu, Ronniju Severingu i Ericu Mijtsu hvala na podršci i ohrabrenju s „one strane svijeta“.

Veliko hvala svim mojim prijateljima, kolegama i poznanicima, a najviše: Katarini Juras na v.s. *blututu*, Petri Mesić na vječnoj motivaciji, Ivani Zec na tome što je prisutna i onda kada nije, Sari Dukić na bezuvjetnoj podršci, Moniki Merlin, Mirni Vidić i Nikolini Štefuljak na dragocjenom vremenu, Andrei Tomljenović na pitanjima i Igoru Kosturinu na odgovorima.

Hvala mojoj obitelji i rodbini, posebice Mireli, teti Tumi i mojoj sestri Katarini. Na kraju, jedno veliko, životno, hvala mojim roditeljima, Vesni i Mariu, koji mi nikada nisu dozvolili da odustanem i kojima je ovaj rad posvećen.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Kreolski jezici - uvod.....	7
2.1. Kontaktni jezici, sabir, lingua franca, žargon, pidžin, kreolski.....	8
2.1.1. Sabir i lingua franca	9
2.1.2. Pidžin	9
2.1.3. Od žargona do kreolskog jezika.....	11
2.1.3.1. Koine i pseudo-sabir	12
2.1.4. „Kreolski“	13
2.1.4.1. „Pidžin nasuprot kreolskome“	19
2.2. Poslije pidžinizacije i kreolizacije	21
3. Pomorska ispreplitanja Portugala i Nizozemske.....	23
3.1. Nizozemska kao kolonijalna sila u Karipskom otočju	25
4. Povijest i razvoj papiamenta	28
5. Vokabular papiamenta.....	33
6. Lingvističke osobine papiamenta	35
7. Prijevod i analiza teksta	41
7.1. Prijevod i traduktološka analiza teksta „e fli chikí“	41
7.2. Gramatička analiza teksta „e fli chikí“ i isječka iz teksta „Prek kontra grip“	46
8. Sličnosti papiamenta s portugalskim i nizozemskim jezikom	63
8.1. Sličnosti s portugalskim jezikom.....	63
8.2. Sličnosti s nizozemskim jezikom	64
9. Književnost na papiamentu	66
10. Prestiž papiamenta.....	70
11. Zaključak.....	73
12. Sažetci	74
13. Literatura	89

1. Uvod

Lingvistička grana kreolistike može se smatrati relativno mladom u usporedbi s ostalima. Takav status ne duguje samo činjenici da „prava“ istraživanja i bavljenje kreolskim jezicima datiraju u recentnije doba, već i toj da je prestiž tih jezika dugo vremena bio nizak, zapravo skoro da i nije postojao. Naime, kreolski su jezici sve do nedavno bili smatrani iskrivljenim inačicama europskih jezika, smatralo se da nagrđuju sve ostale jezike i lingvisti se njima nisu bavili. Nasreću, takav se stav uvelike promijenio.

Kreolskih je jezika puno, a rasprostranjeni su većinski na područjima bivših koloniziranih prostora. Budući da je većina njih nastala kao rezultat produljenog kontakta između radne snage iz Afrike i/ili domorodačkog stanovništva s kolonizatorima, ne čudi da je kolonizatorski jezik prestiža izvršio utjecaj na te jezike, a danas se kaže da su oni na „leksičkoj bazi“ nekog europskog jezika, npr. francuskog. S vremenom je kreolskih jezika i pidžina bilo sve manje jer je došlo do pojave dekreolizacije, kada ih je neki drugi jezik većeg prestiža jednostavno izgurao iz upotrebe.

Kao što je već spomenuto, kreolski jezici nastaju kao krajnji rezultat produljenog kontakta, no, treba spomenuti i proces kreolizacije i/ili pidžinizacije koji se u međuvremenu događa. Iz tog razloga bit će i dodatno pojašnjeni pojmovi kao što su *sabir*, *koine* i *lingua franca*. Dodatan razlog za detaljno definiranje pojmova vezanih uz ovu temu je i vrlo sažeta literatura koja je dostupna na hrvatskom jeziku. Kao što će se dodatno objasniti u prvom poglavlju, hrvatska je lingvistika u najboljem slučaju dala nekoliko kratkih preglednih poglavlja ili znanstvenih članaka na ovu tematiku, što dodatno otežava bavljenje ovom temom jer je sva literatura na stranim jezicima, gdje nazivlje često nije usustavljeno, a i zna ne odgovarati hrvatskim inačicama (ili iste uopće ne postoje).

Ovaj će se rad usmjeriti detaljnije na kreolski jezik Karipskog otočja, papiamento. Postoji nekoliko razloga za odabir ovog jezika. Prvenstveno je odabran zato što je odličan primjer nizozemskog i portugalskog utjecaja na neki jezik (kao i na otoke Arubu, Bonaire i Curaçao, na kojima se papiamento govori). Naime, za papiamento se smatra da je na ibernskoj leksičkoj bazi, odnosno i na španjolskoj i na portugalskog. Zato lingvisti preporučaju upotrebu riječi iberški pri opisivanju leksika papiamenta jer je za veliki broj riječi nejasno dolaze li iz portugalskog ili španjolskog jezika. Što se tiče nizozemskog jezika, on je službeni na tim otocima, budući da su oni administrativno pod Kraljevinom Nizozemskom, te je izvršio utjecaj na jezik, i to većinom u službenijem rječniku.

Osim tog povoda, papiamento je vrlo zanimljiv kreolski jezik jer uživa izuzetno visoki prestiž, što je za kreolske jezike neobično. To znači da ga se koristi u svim životnim djelatnostima, čak i u službenim situacijama, iako je na navedenim otocima i nizozemski jezik službeni. Nadalje, papiamento ima vrlo široki književni opus, a mnogi su književnici opisivali kulturu ili same otoke, iako nisu govornici papiamenta (najčešće potomci kolonizatora). Dodatna je zanimljivost ta da književnost tih otoka uvelike prati povijesni razvoj i politička previranja Karipskog otočja. Što se tiče samog jezika, papiamento gradi vrlo zanimljivu strukturu, koja će biti prikazana na konkretnim primjerima u analizi teksta. Taj jezik ima razne mogućnosti, a glagolski sustav je u potpunosti drugačiji od npr. hrvatskog, gdje je prisutna glagolska sprežidba. U papiamentu se pak glagolska vremena i načini grade vremensko-načinskim česticama koje pretežito dolaze ispred glavnog glagola, što je za kreolske jezike uobičajeno, ali za npr. neki europski jezik kao što je hrvatski drugačije.

Još jedna zanimljiva prisutnost i portugalskog i nizozemskog jezika je i ona povijesno-geografska. Vjerojatno niti ne treba spominjati kako su ta dva naroda bili najveći kolonizatorski rivali, kako u Indijskom oceanu, tako i na Atlantiku. Te su dvije nacije, svaka na svoj način, bile svojevrсни pioniri u prekomorskom putovanju i osvajanju novih zemalja. Cijela ta poveznica izrodila je i teoriju nastanka papiamenta, gdje se smatra da su robovi koje su Nizozemci dopremali u karipsko područje iz Afrike govorili nekakvim afro-portugalskim pidžinom (jer su to većinski bila područja u Africi koja su Portugalci kolonizirali, npr. Angola). Slična je poveznica napravljena i s utjecajem koji su na papiamento izvršili Židovi prebjegli u Brazil zbog portugalske Inkvizicije. Oni su kasnije naselili Curaçao, gdje su vladali liberalni Nizozemci, a imali su veliku ulogu pri administrativnom poslovanju s robovima.

Kao zadnji povod za proučavanje baš papiamenta je vrlo optimistična budućnost koja se prognozira za ovaj jezik. Papiamento ima vrlo snažnu jezičnu zajednicu i potporu Nizozemske kao bivšeg kolonizatora u samostalnom razvoju i suživotu s nizozemskim jezikom, a visoki prestiž i bogata povijest zasigurno neće uskratiti plodonosnu budućnost ovom kreolskom jeziku.

Literatura koja će u ovom radu biti korištena uvelike je, iz gore navedenih razloga, na stranim jezicima, a bit će korišteni autori poznati u svijetu kreolistike, ali i koji se bave konkretno papiamentom. Tako će neki od citiranih autora biti i John Holm, Peter Mühlhäusler, Pieter Muysken, Norval Smith, Peter Bakker, Dulce Pereira, Eva Martha Eckkrammer, Bart Jacobs, Florimon van Putte, Igma van Putte-de Windt, Wim Rutgers, Aart G. Broek i drugi. Treba napomenuti, baš zbog ograničene literature, da će od hrvatskih autora

biti korišteni radovi Daliborke Sarić i Marina Andrijaševića, kao i autora koji su donijeli pregledna pisanja na temu pidžina i kreolskih jezika, a to su Dubravko Škiljan i Ranko Matasović.

Prvo poglavlje, „Kreolski jezici - uvod“ donijet će pregled i definicije najbitnijih pojmova vezanih uz kreolske jezike, kao i bitnu razliku između bliskih pojava, kao što su sabir ili *lingua franca*. Također će se predstaviti put od pidžina do kreolskog jezika te jasnije definirati razlika između te dvije pojave, kao i opisati koji su mogući ishodi jednog kreolskog jezika ili pidžina.

U drugom poglavlju, „Pomorska ispreplitanja Portugala i Nizozemske“, bit će opisano pomorsko putovanje kolonizatorskih sila Portugala i Nizozemske od 15. stoljeća pa nadalje, s naglaskom na područja gdje su se susretali, a u drugom dijelu poglavlja naglasak će biti stavljen na nizozemsko osvajanje Karipskog otočja i povijest kompanije VOC, konkretnije zauzimanje otoka Curaçao, koji je referentan za temu.

Treće poglavlje, „Povijest i razvoj papiamenta“, opisuje teorije o nastanku papiamenta i njegovim korijenima, kao i današnju situaciju (broj govornika, službeni status itd.) papiamenta.

U četvrtom poglavlju, „Vokabular papiamenta“, donijet će se argumentacija zbog koje se vokabular papiamenta smatra na bazi *iberskih* jezika te koliko je nizozemski jezik izvršio utjecaja na vokabular.

U petom poglavlju, „Lingvističke osobine papiamenta“, ukratko će biti predstavljen jezični sustav papiamenta uz primjere za sve opisane pojave, vrste riječi i rečenica i sl.

Šesto poglavlje, „Prijevod i analiza teksta“, donosi prijevod pjesme s papiamenta i opis i analizu, a u drugom dijelu gramatičku analizu izvornog teksta na papiamentu, s objašnjenim bitnijim pojavama, kao što su to vremensko-aspektualne čestice.

U sedmom poglavlju, „Sličnosti papiamenta s portugalskim i nizozemskim jezikom“, predstavljene su sličnosti koje različiti autori navode između papiamenta i portugalskog i nizozemskog jezika.

Osmo poglavlje, „Književnost na papiamentu“, opisuje razvoj književnosti na papiamentu, kao i na otocima Aruba, Bonaire i Curaçao, te način na koji je književnost i umjetnost pratila i reagirala na politička i društvena događanja na otocima.

U devetom poglavlju, „Prestiz papiamenta“, argumentirat će se začuđujuće visok prestiž koji papiamento, kao jedan kreolski jezik, uživa te zašto mu vjerojatno predstoji svjetla budućnost.

2. Kreolski jezici – uvod

Kao i kod većine radova ovakve vrste, jedna od prvih stvari s kojima će se autor susresti jest ograničena literatura, štoviše, ograničena literatura na stranim jezicima. Na hrvatskom se jeziku u području sociolingvistike na temu kontaktnih i kreolskih jezika zaista nije puno pisalo, a ako i jest, takvo što nije lako dostupno zainteresiranoj publici. Stoga je bilo od izuzetne važnosti u ovom radu navesti sistematiziran pregled bitnih pojmova, pokušavajući uskladiti prijevod terminologije sa stranih jezika, o kojoj se i danas mnogo raspravlja kada se govori o kreolskim jezicima. Najbolje što literatura na hrvatskom jeziku može ponuditi su kratki pregledi u boljim izdanjima raznih uvoda u lingvistiku ili nekoliko članaka ili poglavlja u knjigama na temu opće kreolistike. Iz gore navedenih razloga u ovom će se radu puno pažnje posvetiti usustavljenom pregledu svih pojmova koji su važni za ovu temu, i to na način da se koriste termini koji su već uvriježeni u hrvatskom jezikoslovlju, a ako takvi izostaju, predložit će se rješenja.

Specifično za temu kreolskih jezika jest da i danas postoje žustre rasprave oko prikladnog nazivlja, ili čak definiranja određenih pojava koje su međusobno dosta bliske. Konkretni primjer toga bit će naveden u kasnijim poglavljima, kada će se raspravljati o leksiku, odnosno 'osnovi' papiamenta.

Sličan problem spominje i Sarić (2005) kada kaže da su kreolisticici kao posebnoj jezikoslovnoj disciplini nužne strože definicije osnovnih pojmova, kao i jasnije određenje tipologije kreolskih jezika.

Gore je navedeno, dakle, bilo povod za time da se napiše iscrpan (koliko je to moguće) pregled pojmova vezanih za kreolistiku te usporediti navode o istima nekoliko različitih autora¹, pokušavajući približiti njihov sadržaj hrvatskim izrazima i usporediti ih (ukoliko postoji ta mogućnost) s pojavama u hrvatskom jeziku.

¹ Onih koji su dostupni autoru ovog rada

2.1. Kontaktni jezici, *sabir*, *lingua franca*, žargon, pidžin, kreolski...

Hrvatska enciklopedija² kontaktne jezike definira kao *u sociolingvistici, naziv za dopunske, dodatne jezike koji nastaju, radi lakšega sporazumijevanja, pri kontaktu između dviju (ili više) zajednica koje se služe različitim, među sobom nerazumljivim jezicima (tj. koje imaju različite materinske jezike). S obzirom na veliku raznolikost takvih situacija, postoji i veći broj naziva za kontaktne jezike.* Coelho da Mota (1996) pak nadodaje i da, kako bi kontakt postojao, u igri moraju biti barem dva jezika (kao što je i gore navedeno), ali da se može govoriti i o jednom jeziku i jednom dijalektu, ili dva dijalekta.

Prije nego se može započeti priča o kreolskim jezicima, koji, kako navodi Sarić (2005) sami kao takvi niti nisu kontaktni jezici³, potrebno je razjasniti i objasniti njihov put do kreolskog. Povijest i razvoj kontaktnih jezika je jasno opisao Andrijašević (1993), koji prati povijesni razvoj kakav su naveli i drugi autori (primjere čega će se navesti u daljnjem tekstu). On tako kreće s činjenicom da se ovim temama sociolingvistika počela baviti prilično kasno, i to tek u dvadesetom stoljeću, što, kako navodi Andrijašević, nije čudno, budući da su takvi jezici, što pak navodi Holm, bili smatrani pogrdnima, ili da su *nagrđivali „visoke“, najčešće europske, jezike*⁴ (Holm, 2004: 1). Isti autor dalje piše kako ne treba čuditi status kreolske jezične porodice, budući da su do nedavno takvi jezici bili opisivani kao *broken English, bastard Portuguese, nigger French, kombuistaaltje ('cookhouse lingo'), isikula ('coolie language')* (ibid.). Svrstavalo ih se u svakakve klasifikacije; miješane jezike (skupina u kojoj su bili židovski, kreolski, pidžini i ciganski jezici) (*Bibliographie linguistique*, 1957; prema Andrijašević, 1993), a kasnije, kako navodi Andrijašević, bivaju svrstavanima u zasebnu skupinu kreoliziranih jezika, gdje se, kako bi se naglasila genetska povezanost s ishodišnim, europskim, jezicima, postojalo pet porodica, i to španjolska, portugalska, francuska, engleska kreolska i engleska pidžin porodica (ibid.).

Smith 1995. godine objavljuje veliki popis pidžina, kreolskih jezika i miješanih jezika. Iako naglašava da taj popis niti u kojem slučaju nije dovršen, spominje brojku od preko 500 takvih jezika i dijalekata. Jezici su označeni uobičajenom formulom koju objašnjava Romaine (1994):

² Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije*

³ „[...]kreolskih jezika, koji sami nisu kontaktni jezici, već su se razvili iz nekog kontaktnog jezika (pidžina).“ (Sarić, 2005: 107)

⁴ Svi prijevodi u ovom radu su slobodni i od strane autora teksta, osim kada je naglašeno drugačije

„Uobičava se označiti pidžine i kreolske jezike formulom koja uključuje njihovu lokaciju i jezik leksičke baze, npr. Chinese Pidgin English, Berbice Creole Dutch, Rabaul Creole German.“ (ibid.: 174)

Među najčešćim ishodišnim jezicima, odnosno onima koji su dali leksičku bazu ovim jezicima, su, kako navodi većina autora ove tematike, engleski, francuski, španjolski, portugalski.

2.1.1. Sabir i *lingua franca*

Među u naslovu spomenutim pojmovima možda je najbolje krenuti od naziva *sabir* i *lingua franca*. Škiljan (1994) ih naziva *pomoćnim jezicima*, odnosno, kako objašnjava, posredničkim kontaktnim jezicima koji redovito nastaju za potrebe trgovine. Ta dva pojma često zamjenjuju značenja, a nekada ih se smatra sinonimima. No, sabir bi bio francuski naziv za pidžin kojeg se djelomično pojednostavilo, dok je *lingua franca* *posebna vrsta sabira romanskog podrijetla koja se govorila u sredozemnim lukama za vrijeme križarskih ratova*. (Andrijašević, 1993: 12). Sabir ima vrlo ograničen opći vokabular, jednostavnu sintaksu i invarijantnu morfologiju (Škiljan, 1994). Mühlhäusler (1986) primjećuje da se kod nekoga tko nije stručnjak sam naziv pidžin često zamijenjuje ili poistovjećuje s nazivima poput *lingua franca*, *argot*, *sabir*, *patois* ili *koine*, a razlikuju se i definicije pojedinih jezikoslovaca. (ibid.: 3).

Kada se danas nekome spomene termin *lingua franca*, sugovornik će u većini slučajeva vjerojatno prvo pomisliti na engleski jezik. Hrvatski jezični portal tako u definiciji, osim prvog značenja, navedenog u ranijem tekstu, donosi i:

lingua franca

[...]

2. *pren. prošireno na jezik (npr. engleski) ili neko drugo sredstvo općeg sporazumijevanja*

Iz gornje definicije jasno je zašto je izraz *lingua franca* proširio svoje značenje, budući da se on koristio, kao što je gore navedeno, kao sredstvo sporazumijevanja u sredozemnim lukama. Kako se engleski jezik u većini slučajeva koristi kao glavno jezično sredstvo sporazumijevanja u tzv. zapadnom svijetu, jasno je zašto je *lingua franca* postala svojevrsni sinonim za današnji engleski jezik korišten u osnovnoj komunikaciji od strane nematerinjih govornika.

2.1.2. Pidžin

Kod naziva pidžin lingvisti su, kao i uostalom vezano uz cijelo područje kreolistike, diskutirali te je skoro pa svatko imao svoje objašnjenje i definicije pidžina (zapravo je čest dojam da je termin *kreol* i *kreolski jezik* puno jasnije definiran). Nije naodmet pogledati etimologiju riječi *pidgin*:

Mühlhäusler (1986: 1):

1. iskrivljeni kineski izgovor engleske riječi *business* „posao, trgovina“; (OED; prema *ibid.*)
2. iskrivljeni kineski izgovor portugalske riječi *ocupação* „posao, trgovina“
3. hebrejski *pidjom* „trgovina, razmjena“
4. *pidian* „ljudi“, iz jezika yago (jezik južnoameričkih Indijanaca koji se govori u području britanskih kolonija)
5. izgovor engleske riječi *beach* „plaža“ kao *beachee* u području South Seas

Andrijašević (1993: 13-14):

1. iskrivljeni kineski izgovor engleske riječi *business* „posao, trgovina“
2. iskrivljeni kineski izgovor portugalske riječi *ocupação* „posao, trgovina“ (Todd, 1973; prema Andrijašević, 1993)
3. izvedeni oblik portugalske riječi *pequeno* „malen“, od naziva *pequeno português* „iskrivljeni portugalski“ (Hancock, 1971; prema Andrijašević, 1993)
4. naziv za domoroce s kojima se trgovalo s robovima, kasnije i za jezik kojim se trgovalo robovima s domorocima, a radi se o indijanskom plemenu Pidian⁵ (Kleinecke; prema Andrijašević, 1993)
5. hebrejski *pidyom*

Gore spomenuti Mühlhäusler u svom razmatranju pidžina i definicije istih donosi nekoliko ranijih definicija pidžina, među kojima i:

„Varijetet čija je gramatika i vokabular vrlo reduciran [...] Takav jezik nije nikome materinji.“ (Bloomfiel, 1933; prema Mühlhäusler, 1986)

⁵ Andrijašević ovdje napominje kako je ova hipoteza manjkava jer se, između ostalog, u tekstu na kojeg se autor hipoteze, Kleinecke, poziva, riječ *pidian* javlja samo jednom, dok riječ *indian* 49 puta, što, prema Andrijaševiću, upućuje na *lapsus calami*

„Gramatički ustroj je uvelike pojednostavljen s obzirom na ono što nalazimo u bilo kojem od jezika koji je sudjelovao u njegovom stvaranju.“ (Jespersen, 1922; prema Mühlhäusler, 1986)

Nakon što iznosi probleme definiranja pidžina, Mühlhäusler predlaže svoju definiciju:

„Pidžini su primjeri djelomično usmjerenog ili neusmjerenog učenja drugog jezika, koji se razvijaju od jednostavnijih do složenijih sustava kako komunikacijski zahtjevi rastu. Pidžini po definiciji nemaju materinjih govornika, oni su društveno, prije nego osobno, rješenje, i iz tog su razloga karakterizirani normama prihvatanja.“ (Mühlhäusler 1986: 5)

Slično rješenje donosi i Holm:

„Pidžin je reducirani jezik koji rezultira iz produljenog kontakta među grupama ljudi koji nemaju zajednički jezik (na kojem bi mogli komunicirati); razvija se kada one trebaju nekakvo sredstvo komunikacije, možda za trgovinu, ali niti jedna grupa ne uči materinji jezik neke druge iz društvenih razloga koji uključuju nedostatak povjerenja ili bliski kontakt.“ (Holm, 2004: 5)

Treba napomenuti da je okruženje u kojem pidžin nastaje utjecalo na to da on sam može utjecati na razvitak materinjih jezika govornika koji se služe tim pidžinom (situacija obrnuta od one gdje drugi jezici utječu i oblikuju pidžin). Tu pojavu Matasović (2001) naziva *sintaktičkim izomorfizmom*, koju definira kao *rezultat [...] intenzivnih jezičnih dodira kakvi se mogu i očekivati u komunikacijskim situacijama u kojima sudjeluje mnoštvo bilingvalnih i plurilingvalnih govornika* (ibid: 46). Iz takve situacije vidljive su slične sintaktičke strukture u npr. Tok Pisinu i jezicima na Novoj Gvineji.

Iz gore navedenog može se zaključiti da se općenita definicija pidžina kao komunikacijskog sredstva između dvije grupe govornika međusobno nerazumljivih jezika proteže, više ili manje prošireno, kod svih tekstova koji se bave ovom temom. Možda bi bilo zanimljivije obratiti pozornost na to kako se pidžin razvija i kada taj ne-materinji varijetet postaje materinji, odnosno kreolski jezik.

2.1.3. Od žargona do kreolskog jezika

Holm objašnjava kako nije svaki pokušaj ostvarivanja komunikacije pidžin. Primjerice, iako govornici mogu bez problema reducirati svoj jezik za osnovne komunikacijske potrebe (tu Holm donosi primjer nekoga iz New Yorka dok kupuje sunčane

naočale u Lisabonu), takav se varijetet naziva žargonom (koji nema usustavljene norme). Pidžin je, s druge strane, stabilniji i primjećuju se gramatičke norme, kao i one izgovorne i značenjske, a koristi se za određenu potrebu komunikacije (npr. trgovinu). Ako uzmemo primjer engleskog jezika kao superstrata u nekom pidžinu, njegovi govornici počet će reducirati gramatička slaganja, npr. *two knifes* > *two knife* (ibid.)

Moglo bi se, dakle, sukladno ovim opisima, usustaviti da je glavni proces razvitka do kreolskog jezika slijedeći:

*žargon --> stabilni pidžin --> prošireni pidžin --> kreolski jezik*⁶ (Mühlhäusler, 1986: 8)

Zanimljivo je napomenuti da se termin „prošireni pidžin“, kojeg upotrebljava Mühlhäusler, ali i mnogo drugih autora, kod Bakker (2008) naziva *pidžinkreolom*:

„To su sve često upotrebljavani termini, osim pidžinkreola, koji je predložio Philip Baker (p.c.), kao alternativa ambigvitetnom terminu povećani/prošireni pidžin. Pidžinkreol je nekoć bio pidžin, a postao je glavni jezik govorne zajednice i/ili materinji jezik nekim od svojih govornika. Pidžinkreoli nisu kreolski jezici jer nisu jezici etničke ili političke skupine, niti materinji jezici cjelokupne zajednice.“ (ibid.: 131)

2.1.3.1. Koine i pseudo-sabir

Kako bi se razjasnila situacija oko mnogih definicija pidžina i pojava sličnih pidžinima, trebalo bi navesti još nekoliko pojava koje su definicijom ono što pidžin nije, a često ih se poistovjećuje.

Tako postoji već spomenuti pojam *koine*, koji je po definiciji sličan pidžinu, ali *ne uključuje drastičnu redukciju, koja je je karakteristična za rani razvoj pidžina* (Mühlhäusler 1986: 12).

Druga pojava je *pseudo-sabir*, prema Andrijaševiću (1993), nestabilan jezik npr. ekonomskih imigranata, gdje se postupno preuzima prestižniji jezik nove radne sredine, koji nije pidžin jer je *vrlo nestabilan i odražava različite stupnjeve učenja stranog jezika sve dok se takav govornik u cijelosti ne približi lingvističkom ponašanju dominantne jezične skupine* (ibid.:13). Tu se opet može povući paralela s onime što je Holm istaknuo, odnosno da svaki komunikacijski pokušaj nije nužno pidžin. Pidžin mora biti, kako je već u ranijem tekstu

⁶ Mühlhäusler (1986: 8) napominje kako se kreolizacija kakva je gore opisana ovisno o *inputu* može ipak dogoditi u još dvije, kraće verzije, i to tako da iz žargona direktno pređe u kreolski jezik (npr. Hawaiian Creole English), ili tako da iz stabilnog pidžina pređe u kreolski jezik, bez faze proširenog pidžina (npr. Torres Straits Creole English)

navedeno, stabilan i moraju postojati gramatičke, izgovorne i značenjske norme, te mora biti ne-materinji jezik govornicima. U trenutku kada je pidžin dobio svoju generaciju govornika kojima je on materinji, on postaje kreolski jezik⁷.

2.1.4. „Kreolski“

Naziv „kreolski“ proširio je s vremenom svoje značenje, i to s predmeta na osobe i naposljetku na jezik. Etimologija riječi kreolski izgleda jasnijom nego što je to u slučaju pidžina, i to objašnjenima koje donosi Arveiller (prema Andrijašević, 1993: 14). Naziv kreolski dolazi od portugalske riječi *crioulo* ili *criolo* < *part. criado* „odgojen u gospodarovom domu, sluga“, preko koje je u francuskom jeziku nastalo *criollo*, a s vremenom *francuski koloni na Antilima usmenim putem posuđuju riječ „criollo“ i daju joj današnji izgovorni oblik „créole“* [...] (ibid.). Andrijašević pak naglašava da ova opreka nije samo fonetska i grafemska, već je fonološki relevantna jer je do kraja 17. st. *criole* označavao Španjolce, a *créole* sve Europljane rođene na otocima novog svijeta. Ima i zanimljivih proširenja značenja, npr. *créole* su prvo bila djeca europskih roditelja rođena u kolonijama, da bi se tako označavalo i djecu rođenu u kolonijama, ali koji su bili crnci afričkog podrijetla; drugi primjeri su popis stanovništva gdje su *kreolci* oni koji su rođeni na otoku, ali i sve što vuče otočno podrijetlo (dakle, ne uvozno), npr. *kreolska kokoš*, *kreolska banana*, *kreolski cvijet* (ibid.:15).

Kreolski je, kada se govori o jeziku, širio svoje značenje na sličan način. Kako je već napomenuto, takvi su se jezici smatrali iskrivljenjima europskih jezika, bili su pogrdni i niskog statusa. U 19. se stoljeću takvi jezici nazivaju *kreolskim mjesnim govorom*, smatrajući ih iskrivljenim francuskim, a prvi se spomen kreolskog kao jezika javlja 1797., kada se spominje jezik kojim su govorili crnci u koloniji Saint-Domingue⁸. (ibid.: 16)

Lingvisti ponovno, kao i kod termina *pidžin*, imaju razne definicije kreolskih jezika. Među najpopularnijima je zasigurno *pidžin koji ima generaciju govornika kojima je materinji jezik*. Ipak, takva je definicija, kao što je već navedeno, nedovoljno detaljna i zaista općenita, pogotovo ako se obrati pozornost na to da se događaju situacije u kojima prošireni pidžini imaju govornike kojima je to materinji jezik. Baš tu bitnu činjenicu naglašavaju Muysken i Smith (1994) kada se spominje razlika između pidžina i kreolskog jezika, gdje navode da je

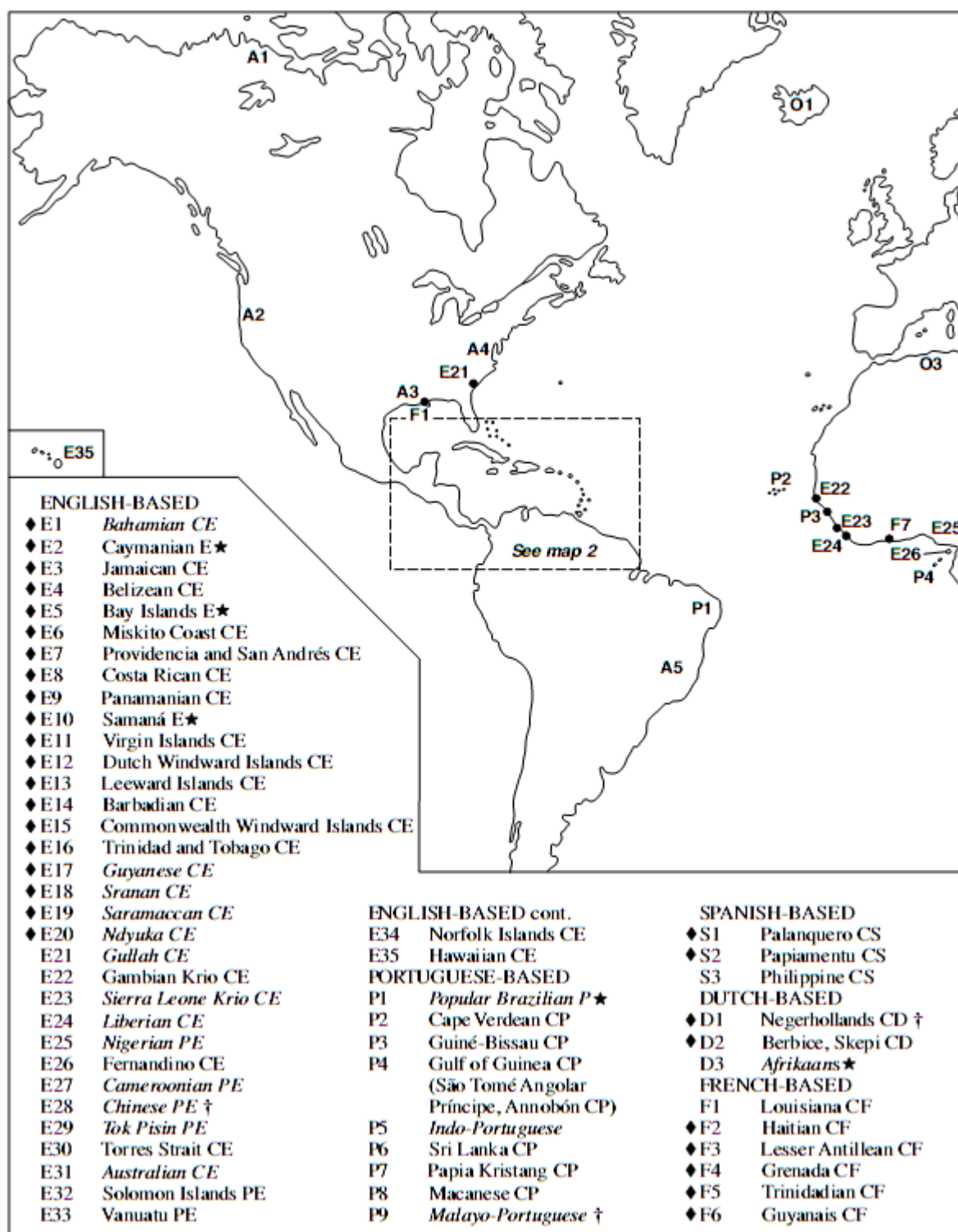
⁷ Treba napomenuti da je ovakva definicija vrlo općenita i da polazi od generalne definicije pidžina kao ne-materinjeg stabilnog jezika za ograničenu komunikaciju

⁸ Naziv je upotrijebio Moreau de Saint-Méry

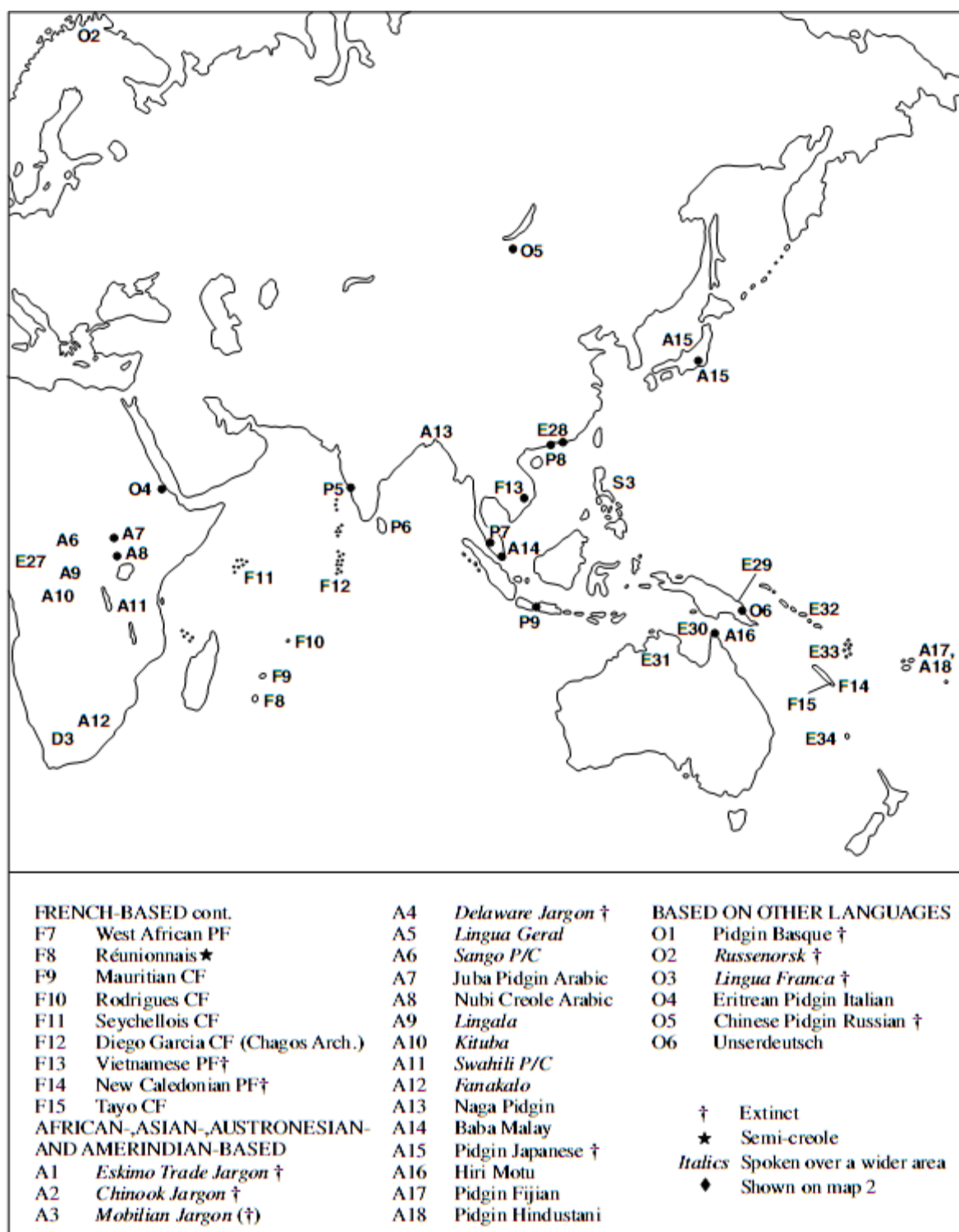
ona bitna razlika između pidžina i kreolskih jezika upravo taj nedostatak izvornih govornika od strane pidžina. Napominju ipak da je tu razliku nerijetko teže uočiti jer može doći do situacija postojanja izvornih govornika proširenih pidžina, kao u primjeru Tok Pisina i dr.⁹

U nastavku će biti prikazane dvije karte pidžina i kreolskih jezika, gdje je fokus druge usmjeren ka Karipskom otočju. Iz karata se može vidjeti kako su kolonizatori ostavili svoj trag tijekom povijesti, koji je danas vidljiv u kreolskim jezicima i pidžinima koji su ostali na tim područjima, a vidljivo je i koji su njihovi ishodišni jezici.

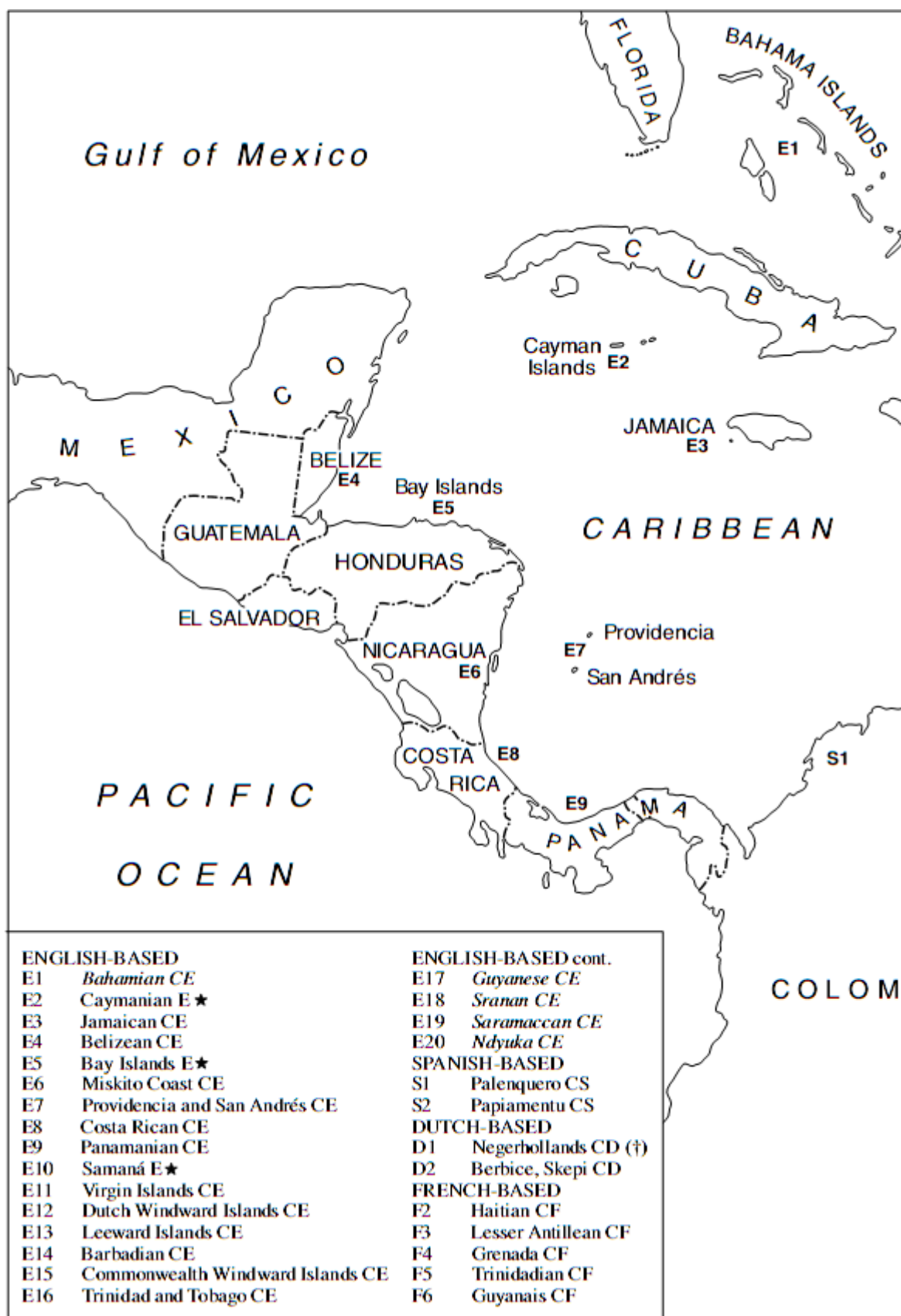
⁹ „Kada se govori o kreolskim jezicima (ili samo kreolima), postoji jedna bitna razlika u odnosu na pidžine, a to je da pidžini nemaju izvorne govornike, dok ih kreolski jezici imaju. Razlika ne uočava uvijek lako, [...] prošireni pidžini su počeli imati izvorne govornike. Primjeri takvih pidžina su Tok Pisin, Nigerian Pidgin English i Sango [...]. Promjene su se konkretno počele događati u urbanim sredinama, gdje su govornici različitih etničkih skupina u svakodnevnom kontaktu jedni s drugima. Pidžin tada postaje gradski jezik. Djeca iz miješanih brakova često odrastaju govoreći kod kuće pidžin kao njihov materinji jezik.“ (Muysken & Smith, 1994: 3)

Karta 1 a - Pidžini i kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004)

Karta 1 b - Pidžini i kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004)

Karta 2 a - Karijski kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004)

Karta 2 b - Kariipski kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004)

Ako se pogleda što nekoliko izvora kaže o definiciji kreolskih jezika, dobiva se sljedeće:

Holm (2004): „Kreolski jezik nastaje iz žargona ili pidžina; materinji je jezik cijele govorne zajednice, čiji su preci često bili geografski zabačeni, tako da su njihove veze s izvornim jezikom i sociokulturalnim identitetom bile djelomično razbijene.“ (ibid.: 6)

Muysken & Smith (1994): „Kreolski se jezik može definirati kao jezik koji je nastao u vremenskom trenutku kojeg možemo djelomično precizno utvrditi. Za jezike koji nisu kreolski se pretpostavlja (često zbog nedostatka detaljnih podataka o njihovom točnom razvoju) da su nastajali postupno.“ (ibid.: 3)

Andrijašević (1993): „[...] kreolski jezici prepoznaju po sljedećim obilježjima: uložnjenju izvanjskog oblika, ekspanziji unutarnjeg oblika i povećanju upotrebne funkcije.“ (ibid.: 18)

Iz gore navedenih definicija može se zaključiti da bi se za potpuni dojam i shvaćanje pojma kreolskog jezika trebalo te tri definicije promatrati zajedno, prije nego svaku zasebno; svaka definira neki aspekt sociolingvističkog poimanja kreolskih jezika, gdje samo jezik nije dostatan kao predmet proučavanja, već se mora proširiti i na društvenu zajednicu, povijest, okruženje u kojem je jezik nastao i razvijao se i sl.

2.1.4.1. „Pidžin nasuprot kreolskome“

Zadnja definicija koju formuliра Andrijašević (1993) ne definira toliko kreolske jezike kao takve, već u usporedbi s pidžinima. Tu Andrijašević usustavljeno piše o suprotnim obilježjima pidžina i kreolskih jezika, što donosi i u shematskom prikazu:

pidžini		kreolski jezici
<i>pojednostavnjenje</i>	izvanjski oblik	<i>usložnjenje</i>
<i>redukcija</i>	unutarnji oblik	<i>ekspanzija</i>
<i>smanjenje</i>	upotrebne funkcije	<i>povećanje</i>
+	preklapanje i prožimanje jezičnih sustava	+

Tablica 1 - Shematski prikaz suprotnih obilježja pidžina i kreolskih jezika (Andrijašević, 1993: 18)

Ova četiri obilježja mogu biti od pomoći kada se uspoređuju pidžini i kreolski jezici. Prvi segment, izvanjski oblik, Andrijašević rastavlja u, kod pidžina, fonološko i morfosintaktičko pojednostavljenje, dok kod kreolskih jezika primjećuje povećanje broja morfonoloških alternacija i usloženjenje površinskog sintaktičkog ustroja. Primjerice, pojednostavljenje vokalskog sustava kod melanezijskog pidžina ili tvorba plurala pomoću postponirane čestice u jamajkanskom pidžinu; s druge strane, kreolski jezici poznaju npr. postojanje čak pet alomorfa za određeni član u haićanskom kreolskom jeziku ili emfazu glagolskih leksema kod karipskih kreolskih jezika (ibid.).

Unutarnji oblik svoju redukciju u pidžinima manifestira na način da reducira vokabular (kao posljedicu ograničene uporabne funkcije jezika); kreolski jezici pak, osim složenije gramatičke strukture, imaju i sposobnost obnašati sve jezične funkcije, baš kao i bilo koji drugi jezični sustav koji je prirodno nastao (ibid.).

Što se tiče trećeg obilježja, koje se tiče upotrebne funkcije, već je spominjano da pidžini imaju ograničenu upotrebnu funkciju, budući da su nastali na određenom mjestu i u određenoj situaciji, dob govornika je drugačija nego kod slučaja kreolskih (koji su materinji, dakle uče se od djetinstva), a zanimljivo je i da ne postoji književnost napisana na pidžinima. Kreolski jezici, s druge strane, imaju potpunu upotrebnu funkciju, kao i bilo koji drugi prirodnojezični sustav (ibid.).

O zadnjem obilježju, preklapanju i prožimanju jezičnog sustava, nije potrebno dodatno raspravljati, budući da je jasno da kod svih, tako i ovih jezika, dolazi do preuzimanja jezičnih elemenata¹⁰.

Andrijašević (ibid.) u svom radu donosi zaista mnogo o pidžinima i kreolskim jezicima, a kao dodatan predmet proučavanja u razlikama između istih napominje i da je bitno ustanoviti o kakvom tipu jezika radi – endogenom ili egzogenom.

Endogeni tip jezika nastaje *u dodiru jezika autohtonog stanovništva i došljaka, što bi odgovaralo onoj vrsti kolonizacije kod koje kolonizatori, dolazeći na stanovito područje, trguju s domorocima i s njima pregovaraju, bez posebne nakane za nametanjem načina života i kulture, između ostalog i zbog kratkoće svojega boravka* (ibid.:23). Govornici endogenog jezika također, bez obzira na kolonizatore, čuvaju svoju tradiciju, običaje, vrijednosti i materinji jezik te ostaju izvan društvenog dometa kolonizatora te se takav jezik, ako dođe do produljenog kontakta, razvija u pidžin (ibid.).

¹⁰ U slučaju pidžina i kreolskih jezika se, naravno, to uvelike odnosi na preuzimanje iz ishodišnog jezika

Kod egzogenog tipa jezika radi se o doseljenim kolonizatorima i radnog snazi, odnosno najčešće robovima, koje su sa sobom povelu u najčešće nenaseljenu koloniju i geografski su otočni jezici, ili barem funkcionalno otočni¹¹. Kod takve kolonizacije ne postoji samo trgovina, već se radi o dovođenju povećeg broja radne snage iz različitih krajeva na plantažne sustave: [...] *egzogeni tipovi jezika obilježje su izoliranih pojedinaca i skupina ljudi, odvedenih daleko od svojih obitelji i životnih sredina, i to u pravilu u najranijoj dobi kako bi što brže i bezbolnije zaboravili svoj jezik i običaje [...]* (ibid.: 23). U tim uvjetima, gdje Europljani igraju društvenu ulogu ekonomskog emigranta, oni kroje društvenu okolinu prema vlastitim željama, a na radnoj snazi je samo da se u potpunosti integrira te takvi jezici najčešće prelaze u kreolske (ibid.).

2.2. Poslije pidžinizacije i kreolizacije

Postoje situacije u kojima je kreolski jezik ostao u kontaktu s ishodišnim jezikom, gdje često dolazi do pojave dekreolizacije. To je pojava u kojoj kreolski jezik postupno napušta svoja „kreolska“ obilježja i počinje se približavati jeziku većeg prestiža, najčešće tom istom ishodišnom s kojim je ostao u kontaktu (Holm: 2004). Autori većinom slično definiraju dekreolizaciju:

Pereira (2006): „Dekreolizacija (je) postupni proces izmjene sastava i pravila jednog kreolskog jezika pod utjecajem nekog jezika u kontaktu, najčešće većeg prestiža. Započinje kod diskursa bilingvalnih govornika (koji vladaju i kreolskim i kontaktnim jezikom), najčešće u situacijama formalne komunikacije. [...] Na kraju dekreolizacija može voditi ka izumiranju nekog kreolskog jezika.“ (ibid.: 17)

Mühlhäusler (1986): „Općenito gledajući, postpidžinom ili postkreolskim (jezikom) smatramo pidžin ili kreolski jezik koji je, nakon što je neko vrijeme bio jezično neovisan, ponovno pao pod jaki utjecaj izvornog leksifikatora, što uključuje i restrukturiranje i/ili zamjenu prethodnog leksika i gramatike u korist uzoraka nadređenog „ciljnog“ jezika.“ (ibid.: 237)

Mühlhäusler navodi i nekoliko konkretnih primjera depidžinizacije i dekreolizacije:

- zamjena glasa [e] u [aj] u Tok Pisinu, pod utjecajem australskog izgovora engleskog jezika u riječima kao npr. *longwe* „daleko“ ili *nem* „ime“ (Hall, 1956; prema Mühlhäusler, 1986: 239)

¹¹ Odnosno toliko odvojeni od vanjskog svijeta

- preuzimanje većeg broja prijedloga, npr. u Central Australian Kriol, gdje su prijedlog *long* – *longa* i konstrukcija V + *got'm* „s“ zamijenjeni s izrazima iz engleskog jezika, npr. ***With*** *a spear?* ... *Goin' back, that man, long 'is camp, got'm spear*. (Koch, 1984; prema Mühlhäusler, 1986: 246)
- gramatičko rješenje je zamijenjeno posuđenim leksičkim rješenjem, npr. u Tok Pisinu *laik* „početak“ i *pinis* „završetak“ označavaju svršenost radnje. Tako *laik* označava nesvršenu, a *pinis* svršenu radnju, a zamijenjeni su posuđivanjem glagola *priperim* „spremiti“, *ankonses* „onesvijestiti se“ i *luk po* „tražiti“ u urbanim varijetetima jezika (Mühlhäusler 1986: 249)

3. Pomorska ispreplitanja Portugala i Nizozemske

Portugal, kolonijalna sila koja se vjerojatno jedina uz Španjolsku, Englesku i Francusku mogla nazvati velikom, ako ne i najvećom, dao je svijetu velika geografska otkrića kao npr. ono 1519. godine; epsko putovanje oko svijeta na koje se zaputio Fernão de Magalhães.

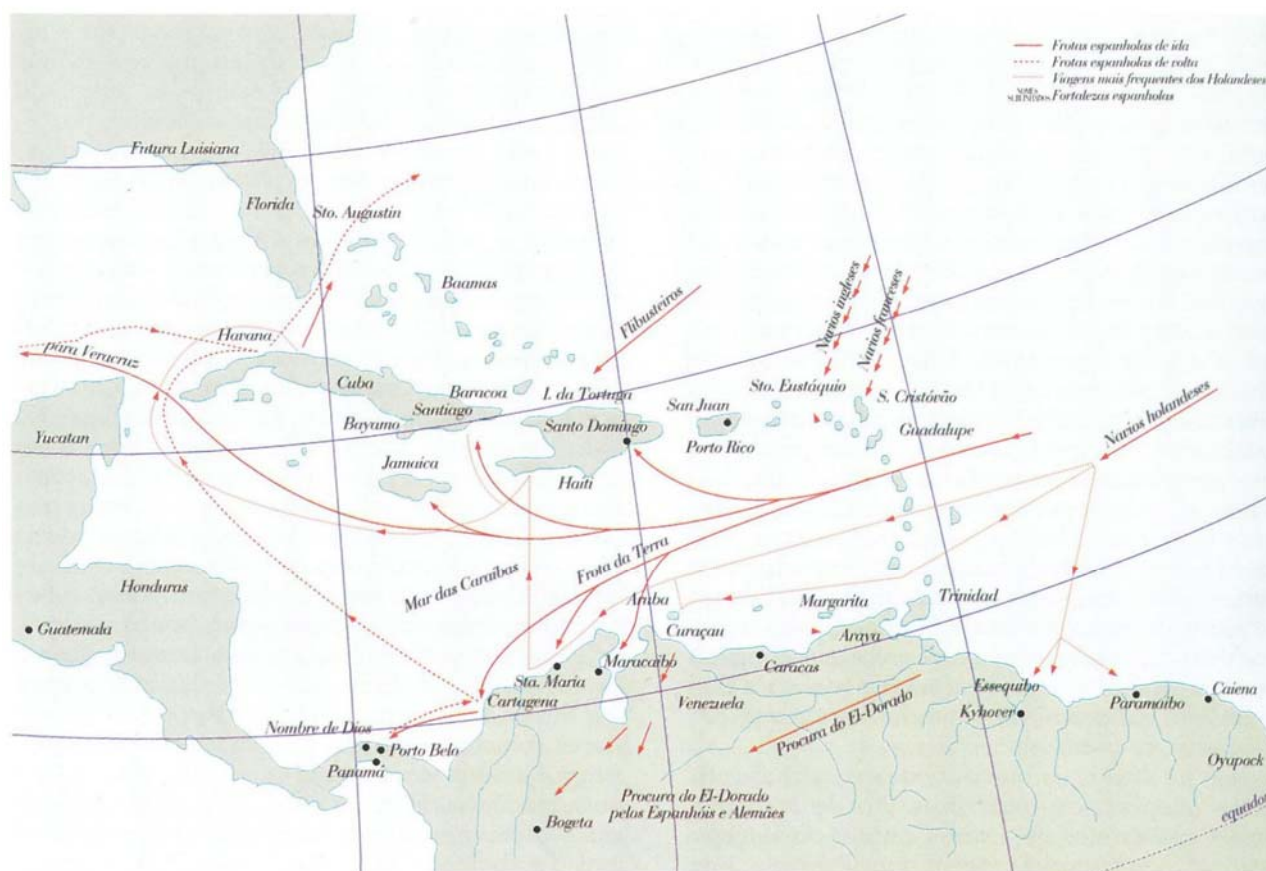
No, Portugal je svoju prekomorsku avanturu započeo puno ranije, 1415. godine, kada su osvojili Ceutu. Time je započeo život portugalske dijaspe i osnivanje kolonija, a kroz 15. stoljeće kolonizirali su Madeiru, Azore, Cabo Verde, zapadnu obalu Afrike i mnoga druga područja. Već je sredinom stoljeća Bartolomeu Dias bio u Indijskom oceanu, a drugi velikan moreplovstva, Vasco da Gama, 1497. godine kreće za Indiju, otvarajući tako put Europe ka Indiji. Na prijelazu stoljeća Portugalci uvelike posjećuju, među ostalima, i Molučke otoke i Šri Lanku, gdje će Nizozemci doći nešto kasnije (Bethencourt&Curto, 2007). Te su se dvije velike nacije susretale i previše puta u povijesti; bilo to u trgovini soli kada Amsterdam jača kao trgovački centar, a sve je veća potražnja za solju (koju su Nizozemci trebali kako bi konzervirali ribu) proizvedenom u Portugalu ili pak u azijskim posjedima od kraja 16. stoljeća nadalje (Magalhães, 1998). Dva su se mala europska naroda tako borila po cijelom svijetu, osim u Europi. Naposljetku su Nizozemci više uspjeha imali u Aziji s VOC-om, za vrijeme čega su Portugalci dobili bitku na Atlantiku (ibid.).

Najvećim se portugalskim osvajanjem može smatrati Brazil, ako ni zbog čega drugoga, onda zbog goleme površine koju su zauzeli. Godine 1654. Brazil prestaje biti djelomično okupiran od Nizozemaca i opet postaje kolonija u potpunosti pod vladavinom Portugalaca, što je pogodovalo većem zajedništvu brazilskog naroda koji je dotad bio u „prisutnosti neprijatelja“ (ibid.). Portugal je morao zbog izuzetno velikih dimenzija svog imperija u 16. stoljeću uspostaviti razna administrativna mjesta u svojim kolonijama. Tako su posjedi u Indiji 1571. dobili tri središta: jedno u Mozambiku, drugo u Goi i treće u Malaki (Couto, 1974; prema Bethencourt, 1998). Brazil je pak podijeljen u dvije države, jednu čije je sjedište bio Salvador i drugu čije je sjedište bio Rio de Janeiro (Bethencourt, 1998).

Stalna se borba te dvije velike nacije (uz pokoje uplitanje Engleza) odvijala od 1580. godine nadalje, kada je umro zadnji član dinastije Avis. Portugal je nakon toga bio u političkom savezu sa Španjolskom, što nikako nije pogodovalo trgovini s kolonijama. U tih 60 godina španjolske vladavine Portugal je pretrpio nepovratne gubitke od strane Nizozemaca i Engleza, pretežito u Indijskom oceanu. Treba napomenuti da je iberska snaga u kolonizaciji djelomično bila i ona vjerskog tipa. Naime, Španjolska i Portugal svoje samopouzdanje grade

iz razmišljanja da će Crkva izgraditi mostove kakve nitko neće moći uništiti, što pogoduje i Inkviziciji, ali i progonu heretika, kako kod kuće, tako i u inozemstvu (Chaudhuri, 1998). Od 1594. godine Nizozemci uspijevaju utemeljiti nekoliko bitnih trgovačkih točaka u Atlantiku, čime stvaraju veliku konkurenciju Portugalu, koji više ne može jednako dobro obraniti posjede u Africi. Zlato će biti glavni izvozni subjekt iz Afrike, ali Nizozemci brzo shvaćaju da će im za željene kolonije u središnjoj Americi trebati radna snaga. Zato sredinom 17. stoljeća traže istu na portugalskim posjedima u Africi, i to u Angoli (Magalhães, 1998).

A irrupção dos Holandeses no mar das Caraíbas, primeiro terço do séc. XVII (apud Mauro, 1991)

Slika 1 - Nizozemski ulaz u Karipsko more, prva trećina 17. stoljeća; Mauro, 1991; prema Bethencourt et al., 1998.

Robovi koje su Portugalci prevozili u Amerike u velikoj su većini dolazili iz područja koje su nazivali Guiné, a oni koje su Nizozemci prevozili na ista područja bili su većinom iz Angole, što je rezultiralo time da, kako navode povjesničari, su *dijelovi društava Brazila i Kariba [...] bila društva robova* (Schwartz, 1998: 269).

Gornja slika prikazuje način, odnosno, put kojim su Nizozemci putovali Karipskim morem. Naime, punom crvenom linijom označen je put kojim su Španjolci dolazili, a isprekidanom crvenom put kojim su odlazili iz Karipskog mora, dok je ulazak Nizozemaca

označen točkastom crvenom linijom. Primjećuje se da je srednja grana nizozemskog ulaza išla prema tzv. ABC-otocima, nakon kojih se nastavlja na sjeverne otoke ove skupine u Karibima. Upravo je ta linija bila mjesto nastanka kreolskih jezika, među kojima i papiamenta.

3.1. Nizozemska kao kolonijalna sila u Karipskom otočju

Ako se uzme u obzir sve što je Nizozemska tijekom povijesti kolonizirala ili istraživala, bez sumnje je se može nazvati kolonijalnom silom. Tijekom povijesti, a pogotovo u 17. stoljeću, stajala je rame uz rame najvećim kolonizatorima - Portugalu, Španjolskoj, Francuskoj i Engleskoj. Zanimljivo kod Nizozemske je da je u svojoj pomorskoj povijesti imala dvije velike *kompanije* koje su se bavile prekomorskim istraživanjima. Prva, VOC, *Verenigde Oostindische Compagnie*, nastala je 1602. godine i djelovala u području Azije, istočno od Rta dobre nade i zapadno od Magellanovog prolaza (Zandvliet, 2007). VOC je ubrzo postao velesila, a u Europu je iz Azije dopremao nove začine, cimet i klinčić, tekstile kao pamuk i svilu i sl. Osim trgovine, VOC je zaslužan za unaprijeđenje brodogradnje, budući da su takva putovanja zahtijevala i napredniju tehnologiju u prekomorskoj plovidbi.

Druga kompanija, WIC, *West-Indische Compagnie*, relevantnija je za ovu tematiku, budući da je djelovala na karipskom području. WIC je nastao 1621., a kao glavno djelovanje imao je nadgledanje trgovine robovima u zapadnoj Africi i Amerikama (ibid.). WIC je između ostalog, kako piše Koot (2015), nastao i kako bi Nizozemska očuvala svoju neovisnost od Španjolske i Portugala. Ta se kompanija, manje uspješna nego ona prva, raspada 1674. godine, pretežito iz financijskih razloga. Osniva se drugi WIC, kojem svrha više nije ratovanje, već puko očuvanje trgovačkih pomorskih puteva, administracija trgovine robovima, briga oko plantaža i trgovačkih luka koje su uspostavili. Od 1734. postoji samo kako bi vodili brigu nad kolonijama, budući da su zadnji monopol nad trgovačkim dobrima morali predati (ibid.).

Antwerpen je u 16. stoljeću postao centar trgovine sjeverozapadne Europe, nudeći proizvode koji dolaze iz Azije, Mediterana i Amerika. Šećer je u to vrijeme bio jedan od najbitnijih uvoznih proizvoda – većina šećera je u Antwerpen dolazila iz Lisabona, a u Lisabon s Kanarskih otoka, Madeire, Brazila i sl. Ta se situacija mijenja nakon što se, pod pritiskom Španjolske, tadašnja Nizozemska podijelila na protestantski sjever i katolički jug. Na sjever bježe intelektualci i znanstvenici, od kojih će neki i potpomoći osnivanju WIC-a. Nizozemska u tom trenu prekida trgovinu s iberskim trgovcima, a Španjolska ih zbog toga pokušava ograničiti. No, 1609. godine potpisano je dvanaestogodišnje primirje, gdje je

Nizozemskoj dozvoljeno da kolonizira sve slobodne prostore, nad ratnim stanjem proglašen je *status quo*, ali Nizozemskoj je zabranjeno osnovati nešto poput VOC-a. Tako Nizozemska postaje vodeći prijevoznik šećera iz Brazila. No, 1621. godine potvrđeno je osnivanje WIC-a, koji je pratio ustroj po modelu Republike, odnosno, imao je vlastitu administraciju, računovodstvo, mogli su sami zapošljavati kadar, imali su vlastitu izgradnju, vlastitu trgovinu itd. Osim toga, slično kao i VOC, morao je osiguravati nizozemske brodove, mogli su osnivati kolonije, a imali su čak i sudsko pravo provođenja zakona. Ipak, WIC je za razliku od VOC-a kao primarni cilj imao zaradu. Oni su ušli u relativno mladi trgovački svijet, osnovan od strane Španjolaca i Portugalaca, a kao suparnike su imali još i Engleze i Francuze. VOC je u svoje vrijeme ušao u vrlo usustavljen trgovački svijet, u jedan složeni sistem trgovanja u Aziji, ali je kao suparnika na tom području imao samo Portugal (ibid.).

Već u prvom desetljeću svog djelovanja WIC gradi utvrde na obali zapade Afrike, Brazila i u Karipskom otočju. Nakon mnogo promišljanja, odlučili su prvo otići u Brazil i zaustaviti šećernu rutu. Računali su na Židove u Brazilu koji su pobjegli pred Inkvizicijom u Europi i pretpostavili da će oni rado prihvatiti dolazak Nizozemaca. Drugi argument bio je taj da su Portugalci osim posjeda u Brazilu bili zauzeti i posjedima u Aziji i na Atlantiku te da su bili pretrpani poslom. Plan je bio zauzeti Bahiju i nakon toga preuzeti centar trgovine robovima koji je bio u Angoli. Do 1635. godine Nizozemci kontroliraju najvažnije pokrajine šećera u Brazilu, iako u stalnim gerilskim ratovima sa ostalim stanovništvom. Godine 1638. dolazi do ukidanja monopola i započinje slobodna trgovina (ibid.).

WIC je najviše posjeda imao 1641. godine, kada su kolonizirali i preuzeli posjede od Portugala. Bila je to posljedica pregovora s novom vlasti u Portugalu, gdje je ista od Nizozemske zahtijevala da im vrati preotete posjede u Africi i Americi, u zamjenu za što bi potpisali mir. Nakon nekog vremena WIC je uvelike smanjio ljudstvo u Brazilu jer je bilo izgledno da će uskoro biti potpisan mir. Financijski trošak jednostavno je bio prevelik te 1644. godine povlače trupe iz Brazila i vraćaju se u Nizozemsku (ibid.).

U Africi, pak, WIC zauzima područje od kapverdskih otoka do Konga. Na tom se području bave izvlačenjem zlata. Početkom 17. stoljeća zlato je postalo tako traženo da je cijena narasla i više nije bilo profitabilno trgovati njime. Od preuzimanja 1624. godine Nizozemska je u Africi postala vodeća sila, ispred Francuske, Engleske i Portugala. Iako cijena zlata pada, vojna sila u Africi i dalje je bio Portugal i zato iste godine Nizozemci napadaju portugalsku bazu u Angoli, ali neuspješno. Do 1637. godine WIC je dopremio zlata u vrijednosti od 12 milijuna guldena, a kao centar operacija korišten je Fort Nassau. Njihov cilj i dalje ostaje smjeniti Portugal kao glavnu europsku silu u Africi (ibid.).

Nakon zlata Nizozemci su polako ušli i u trgovinu robovima, ali vrlo oprezno. Naime, osim moralnih peripetija koje bi stajale iza takve odluke, zlato je i dalje bilo skuplje od robova, a za zlato je potreban mir, dok trgovina robovima zahtijeva rat i nemir. Iz tog su razloga bili vrlo oprezni u trgovini robovima. Kako su i dalje htjeli prevlast nad Portugalcima, 1641. godine zauzeli su Luandu u Angoli i zaustavili pošiljku robova na plantaže šećera. Tim potezom polako je započeo ekonomski krah WIC-a, jer je u Angoli izgubio više nego što je dobio, a i preko 20 000 robova koje su izvezli u Brazil im je Portugal platio na kredit, koji nakon pobude 1645. godine nikada nije otplaćen. Iz tih razloga 1648. bez borbe WIC predaje Luandu. Do 1650. godine polako se povlače iz trgovine robovima, a samo privatni trgovci prevoze robove u Amerike. Curaçao postaje baza trgovine robovima, a tamo je do 1674. godine istih prevezeno oko 100 000 (ibid.).

Iako su Nizozemci godinama bezuspješno pokušavali zauzeti obalno područje Gvajane (sjeverno od Brazila), tek su 1654. godine, poslije gubitka posjeda u Brazilu, tamo uspostavili kolonije. S njima su se doselili i neke izbjeglice, primjerice Židovi. Do 1663. godine Surinam je brojao oko 4000 stanovnika. Za razliku od Engleza i Francuza, kako piše Koot (ibid.), WIC nije bio pretjerano zainteresiran za kolonizaciju u Karipskom otočju. U 17. stoljeću je zauzet otok Sv. Martin, ali uvelike zbog geografske pozicije kao usputna luka prema Brazilu. Kad su ga 1648. godine Nizozemci izgubili, okupirani su španjolski Curaçao počeli koristiti kao glavnu luku za trgovinu u karipskom području. Godine 1654. na otok dolaze Židovi prebjegli iz Brazila, kojima je zauzvrat dodijeljena vjerska sloboda. Mir koji je potpisan te 1648. godine bio je dvosjekli mač za WIC. S jedne strane više nisu mogli napadati španjolske brodove i izgubili su monopol, a s druge je strane porasla trgovina privatnih prijevoznika, koji su WIC-u morali plaćati proviziju. Takvi prihodi nisu mogli pokriti sve troškove Nizozemske na Curaçaou, a svi pokušaji povezivanja kolonija WIC-a su propali. Ipak, do 1650-ih WIC uvelike profitira i to od preprodaje robova. Curaçao postaje glavna uvoznačka luka, gdje su Nizozemci prodavali robove Englezima, Francuzima i drugima (ibid.).

Neuspjeli veliki plan zauzimanja Brazila i ratni sukobi uvelike su oštetili WIC i on je do 1649. godine bio 36 milijuna guldena u dugu. Prepiranja oko sudbine WIC-a potrajala su godinama, a udruženje s puno uspješnijim VOC-om činilo se kao najbolja opcija. Nizozemska bi tako dobila veliku kompaniju koja bi mogla prestići čak i Španjolce i Portugalce i zauzeti vodeće mjesto u pomorskoj trgovini. No, VOC se prvi protivio takvim idejama i 1674. nastao je novi WIC, koji je smanjio obujam uprave zbog manjih troškova, a čije su se dionice mogle „zamijeniti“ s onima starog WIC-a. Nova se kompanija nije bavila ratovanjem protiv Španjolske i Portugala, već isključivo trgovinom, težila je održavanju dobrih odnosa i morala

je dopustiti slobodnim trgovcima da putuju kroz karipsko područje. Krajem 17. stoljeća trgovinu zlatom u potpunosti je zamijenila ona robovima. Novi je WIC kolonije u karipskom području kontrolirao izravno, za razliku od kolonija Surinam i Berbice, gdje su postavljeni tzv. *Sociëteiten*, organizacije koje su njima upravljale. Do 1734. godine WIC gubi sav monopol i bavi se isključivo prijevozom robova iz Afrike na područje Amerika (ibid.).

Što se tiče razvoja otoka Curaçao, glavna se prekretnica dogodila 1675. godine, kada je odlučeno otvoriti luku za sve nizozemske brodove, čime je Curaçao sa slobodnom lukom postao vjerojatno najbitnija trgovačka postaja. WIC je najviše profita imao od trgovine robovima, a opskrbljivali su robovima pretežito sve španjolske kolonije, koje su, kako bi smanjili troškove, prehranjivali uz pomoć vlastite plantaže (na kojoj su također zaposlili svoje robove). Nagli razvoj događa se 1678. godine, kada je okončan rat s Francuskom i Curaçao je imao dovoljno resursa da se obrani od bilo kakvih napada. Tijekom ratovanja između Engleske i Francuske sredinom 18. stoljeća Curaçao je profitirao zbog svog neutralnog položaja i tako preuzeo većinu francuske trgovine u karipskom području. Druga dva otoka, Aruba i Bonaire, bili su pod izravnom upravom otoka Curaçao. Aruba je uvelike korištena kao izvor namirnica, budući da su tamo bile smještene plantaže, a Bonaire je bio bogat solju (ibid.).

Oko 1700-tih WIC je pretrpio najveći financijski gubitak, budući da su bili dodatnih 4 milijuna guldena u dugu, a i trgovci iz Zeelanda su bili stalna prijetnja i konkurencija. No, kompaniji je obnovljen ugovor na još 30 godina 1730., ali je izgubila monopol u Africi. Nakon tog gubitka bilo je gotovo nemoguće da WIC bude ikakva konkurencija drugim trgovcima na tim područjima te prestaje biti trgovačka kompanija i bavi se isključivo brigom o kolonijama, ali ima i dodatnih prihoda, i to tako da oporezuje trgovinu robovima na Karibima, iznajmljuje zemlju za obrađivanje i proizvodi šećer, kakao i hranu za robove na svojim plantažama. Krajem 18. stoljeća, za vrijeme englesko-nizozemskog rata, Engleska napada i VOC i WIC te potonji trpi velike gubitke u svojim kolonijama. Godine 1791. WIC je ukinut, a brigu o kolonijama preuzima Nizozemska (ibid.).

4. Povijest i razvoj papiamenta

Takozvane ABC-otoke¹² otkrili su Španjolci 1499. godine, gdje su zatekli određen broj¹³ lokalnog stanovništva, nazvanog *Amerindians* (Holm, 2004), no, zbog nepogodnosti zemlje, suhog tla i nedovoljno prirodnih resursa, nisu aktivno kolonizirali te otoke. Nizozemski WIC¹⁴ je 1634. godine zauzeo Curaçao, gdje su našli nekoliko španjolskih vojnika, koji su svojevremeno otišli s otoka (Jacobs, 2012). Holm (2004) pretpostavlja da su Nizozemci koji su tada kolonizirali poznavali španjolski i portugalski jezik te su kreolske jezike na tim osnovama koristili za komunikaciju u Aziji, gdje su preuzeli portugalske kolonije, a u svojim kolonijama u Brazilu su vjerojatno koristili i neki oblik restrukturiranog portugalskog jezika. Iz svega toga nije zapravo jasno kojim su se jezikom Nizozemci koristili kada su došli na Curaçao (ibid.).

Postoji nekoliko teorija o tome kako je papiamento kao jezik nastao, a najistaknutija je teorija monogeneze, koju ju prvi osmislio Lenz 1928. godine. Prema toj teoriji, koju su kasnije poduprli mnogi lingvisti (npr. Martinus, Portilla i dr.), papiamento se razvio iz afro-portugalskog pidžina kojim su govorili robovi koje su dopremili iz Afrike na Curaçao, a kasnije se na otocima dogodila releksemizacija papiamenta prema španjolskom leksiku. Prije toga se za papiamento smatralo da je *broken Spanish* (Schabel 1704, prema Jacobs, 2012), a gore navedena teorija monogeneze malo počinje slabiti u osamdesetim godinama 20. stoljeća. Naime, zbog sve većeg korpusa koji se proučavao, nalazi se sve više sličnosti u svim kreolskim jezicima te se to tada objašnjava zajedničkim supstratom i usvajanjem jezika. Iz tih razloga, kako navodi Jacobs (2012), 2005. McWorther piše da se niti jedan kreolist danas ne slaže s monogenezom. U tom smjeru ide i Rona, kada, prema Jacobsu (ibid.), piše da je papiamento nastao iz španjolskog jezika koji se govorio dok su otoci bili pod vladavinom španjolske krune te je tom jeziku kasnije dodana gramatika afričkih jezika koju su donijeli robovi. To bi uvjetovalo da je kreolizacija jezika počela prije dolaska nizozemskih kolonizatora i afričkih robova na ta područja. Ono bitno što Jacobs (ibid.) naglašava je da bi to značilo da je španjolski jezik imao lingvistički kontinuitet u papiamentu, ali kao protuargument iznosi činjenicu da su Nizozemci svojim dolaskom 1634. godine napravili lingvistički rez na otoku Curaçao.

¹² Skraćeni naziv za otoke Aruba, Bonaire i Curaçao

¹³ Pisanja različitih autora variraju oko ove brojke pa će ona biti ostavljena neodređenom

¹⁴ West-Indische Compagnie, nizozemsko udruženje za prekomorsku trgovinu, nastalo 1621. godine

Među svim ovim teorijama nemalu ulogu igra dolazak portugalskih Židova, tzv. *Shepardim*, na Curaçao. Naime, Nizozemska u 17. stoljeću jača kao kolonijalna sila, s posjedima u Karipskom otočju, Brazilu, Aziji i Zapadnoj Africi. WIC jača svoje aktivnost u Africi iz razloga što im treba više robova koje moraju dopremiti do Brazila, ali 1650-ih godina gube svoje kolonije u Brazilu, a Curaçao postaje vodeći centar za trgovinu robovima, odakle bi ih se slalo dalje u obje Amerike (ibid.). Na Curaçao 1659. godine dolaze Židovi koji su morali prebjeći iz Brazila. Njima su liberalni Nizozemci (za razliku od Portugalaca, od čije su inkvizicije u početku i pobjegli) dopustili da slobodno slijede svoju vjeru. U vrlo razvijenoj trgovini robovima, koja je bila puno važnija od bilo kakvih poslova oko plantaža zbog nepogodnog tla na otoku, Židovi su odigrali veliku ulogu u administraciji, a za komunikaciju s robovima su vjerojatno koristili restrukturirani portugalski jezik. U isto vrijeme su na otok dolazili Španjolci kako bi kupili robove i govorili vjerojatno nekakav *koine* iberskog leksika, što upućuje na španjolski utjecaj na papiamento (Holm, 2004). Iako bi ta teorija lijepo objasnila portugalski utjecaj na papiamento, Jacobs (2012) smatra da Židovi nisu mogli biti razlog portugalskom podrijetlu riječi u papiamentu jer, kako izlaže, kolokvijalan govor Židova na Curaçaou bio je španjolski, a ne portugalski.

Neke druge teorije je spomenuo Holm (2004), kao npr. onu koju je započeo Valkhoff 1966. godine, a razradio Goodman 1987. godine, a prema njoj se papiamento razvio od portugalskog kreolskog jezika koji je došao u 17. stoljeću iz Brazila. Kao što postoji stajalište da se papiamento razvio iz španjolskog jezika, tako postoji i ono da se razvio iz portugalskog jezika. Takvo što je pobio Maduro 1965. godine (prema Jacobs, 2012), kada je u istraživanju podrijetla svog jezika, papiamenta, napisao da robovi koji su stigli na Curaçao nisu mogli poznavati niti jedan stabilan jezik, dakle, ukratko, niti nekakav varijetet portugalskog jezika.

Čini se da je danas najpopularnija teorija ona prema kojoj je papiamento jezično povezan s UGPC, kreolskim jezikom na bazi portugalskog koji se govori na otoku Santiago u kapverdskom otočju, u Gvineji-Bissau i Casamanci ¹⁵. U svom radu Jacobs (2008) pretpostavlja jezičnu vezu ta dva kreolska jezika, kao što su prije navodili i neki drugi lingvisti, npr. Lenz 1928. godine (prema Jacobs, 2008) uspoređuje papiamento i kapverdski, a Martinus 1996. (prema ibid.) slijedi monogenetsku teoriju i povezuje kapverdski, papiamento, i kreolske jezike koji se govore na idućim područjima: São Tome i Príncipe, Angola, Annobon. Svoj rad Jacobs (ibid.) temelji na dokazima koje je donio Quint 2000. godine (prema ibid.), kada je klasificirao papiamento, kreolski jezik s otoka Santiago i onaj s

¹⁵ Kreolski jezik kojeg Jacobs (2008) označava kao UGPC (Upper Guinea Portuguese Creole)

Gvineje-Bissao kao posebnu granu kreolskih jezika iberške jezične osnove. Jacobsova (2008) hipoteza je da papiamento nije nastao na Curaçau, već je donesen iz područja gdje se danas govori UGPC, te je *odmah po dolasku [...] bio uvelike (ali ne u potpunosti) releksemiziran od strane španjolskog jezika* (Jacobs, ibid.: 61).

Prema Holmu (2004), papiamento se oko 1700-te godine stabilizirao te prešao prvo na Bonaire, a zatim i na Arubu. U mnogim tekstovima i pisanjima o papiamentu može se pronaći nekoliko verzija imena tog jezika, pa nije naodmet objasniti takvu pojavu. Naime, to je jezik koji se govori na na tri otoka; Aruba, Bonaire i Curaçao, a među varijetetima postoji i nekoliko razlika u morfosintaksi, leksiku i fonologiji, pa je tako varijetet koji se govori na Arubi nazvan *papiamento*, a onaj na druga dva otoka *papiamentu*. Smatra se da je varijetet kojim se govori na Arubi bio pod većim utjecajem španjolskog jezika, zbog blizine s Južnom Amerikom, dok je onaj na Curaçau bliži nizozemskom jeziku (Jacobs&Muysken, u izradi).

Danas papiamento broji oko 270.000 govornika, od kojih Curaçao 120.000, Aruba 60.000 i Bonaire 10.000 govornika. Oko 100.000 stanovnika s tih otoka živi u Nizozemskoj, i većina njih govori papiamento (ibid.). U zadnjih nekoliko godina promijenio se status bivših kolonija i to tako da se od 2010. godine Kraljevina Nizozemska¹⁶ sastoji od četiri „komponente“: Nizozemska (u sklopu koje su posebne sastavnice Saba, Bonaire i Sv.Eustahije), Aruba, Curaçao, i Sv.Martin. Odlukom UN-a Nizozemska je obvezana brinuti se o svojim bivšim kolonijama, što uključuje i brigu o zdravlju, ekonomiji, političkoj situaciji i sl. Saba, Bonaire i St.Eustahije zasebne su sastavnice i pripadaju Nizozemskoj, a brigu o njima preuzela nizozemska vlada, stanovnici tih otoka uživaju u mnogim pravima koja imaju i Nizozemci, kao npr. zdravstveno osiguranje, mogućnosti obrazovanja i slično¹⁷. Nekadašnji Nizozemski Antili danas više ne postoje, već, kako je gore navedeno, Saba, Bonaire i St.Eustatius se smatraju posebnim sastavnicama Nizozemske i nazivaju se Karipskom Nizozemskom, a s preostala tri otoka, Arubom, Curaçoom, i St.Martinom, tvore karipski dio Kraljevine Nizozemske¹⁸.

U sklopu Nizozemske jezične unije¹⁹, krovne organizacije za očuvanje nizozemskog jezika, nalaze se i Aruba i Curaçao, gdje je nizozemski i dalje službeni jezik. Podatci²⁰ s primjerice Arube iz 2010. godine pokazuju sljedeće: službeni jezici Arube su papiamento i

¹⁶ Prema podacima sa stranice www.rijksdienstcn.com

¹⁷ <https://www.rijksdienstcn.com/rijksdienst-caribisch-nederland/veranderingen-per-10-10-10>

¹⁸ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/caribische-deel-van-het-koninkrijk/nieuw-bestuur-voormalige-nederlandse-antillen>

¹⁹ Nederlandse Taalunie

²⁰ Podatci Nizozemske jezične unije

nizozemski, 68% stanovništva govori papiamento, 13% španjolski, 7% engleski i 6% nizozemski jezik²¹.

²¹ <http://taalunie.org/organisatie/caribisch-gebied>

5. Vokabular papiamenta

Kao što je na početku ovog rada spomenuto, jedan od problema o kojem se debatira u kreolistici je i leksička osnova papiamenta, odnosno, koji je ishodišni jezik²² papiamenta koji mu je dao većinu vokabulara, španjolski ili portugalski jezik. Dovoljno je pogledati nekoliko radova na tu temu i tamo se može pročitati isto: za većinu je leksema nedovoljno jasno dolaze li iz španjolskog ili iz portugalskog jezika te se ne može odgovorno tvrditi iz kojeg je od dva jezika došao.

Tom se tematikom bavi i Jacobs (2008), koji je nekoliko radova usmjerio ka tom problemu. Tako u svom „Papiamento: a diachronic analysis of its core morphology“ napominje kako još od početaka istraživanja papiamenta koje je 1928. započeo Lenz (prema Jacobs, 2008) kreolisti vode debatu oko španjolskog ili portugalskog podrijetla riječi u papiamentu. Nadalje ističe da je najsigurnije koristiti termin *iberski* kada raspravljamo o ishodišnom jeziku papiamenta.²³ Ista se terminologija nalazi i kod Holma (2004), gdje spominje istraživanje na oko 2500 riječi koju je proveo Maduro 1971. godine, iz koje je 2/3 riječi iz *iberskih jezika* (Holm, 2004: 79), 1/4 iz nizozemskog, a ostalo iz drugih jezika. Zanimljivo je napomenuti da je u istom istraživanju od tih 66% iberskog podrijetla, 28% može biti špa./port., 25% samo špa., 4% samo port., 3,5% samo galješkog, a 5,5% bilo kojeg podrijetla.²⁴

Nadalje je zanimljivo napomenuti da je problem definiranja leksika papiamenta utoliko veći zbog nepostojanja etimološkog rječnika istog. Ovaj se rad u početku trebao osvrnuti na podrijetlo riječi u papiamentu, zasnivajući se tako na analizi leksika, gdje bi fokus bio na usporedbi utjecaja nizozemskog i portugalskog jezika na vokabular. Isto je bilo nemoguće provesti, ne samo zbog nepostojanja etimološkog rječnika, već i zbog jednostavne

²² Andrijašević (1993) raspravlja o terminologiji Valdmanove „*langue-base*“ i „*langue-supstrat*“, gdje uočava da se ta dva pojma nikako ne mogu usporediti s pojmovima koje on uvodi, odnosno, *ishodišni jezik* i *pridruženi jezik*. Tu, naime, Andrijašević objašnjava kako jezični temelj (osnova, baza) nije istovjetan ishodištu, i to utoliko što temelj *podrazumijeva nadogradnju u doslovnom smislu riječi*[...] *jezično ishodište, koje pak podrazumijeva razvoj i s njim u vezi raznovrsne preoblike* (Andrijašević, 1993: 17). Također napominje da se supstrat kao termin smije koristiti isključivo kada govorimo o jeziku koji je istisnut s kojeg područja, koji je u superstratu kao jeziku-pobjedniku ostavio tek svoje tragove. U ovom će se radu koristiti terminologija koju je predložio Andrijašević, budući da je dobro definirana i opravdana. Tako će se za europski jezik koji daje ponajprije leksičku osnovu pidžinima i kreolskim jezicima koristiti termin *ishodišni jezik*, za pidžin koji nastaje u kontaktnoj situaciji *posrednički jezik*, a za materinje neeuropske jezike čija je lingvistička struktura više ili manje pridružena posredničkom jeziku *pridruženi jezik*.

²³ „Ovaj zgodni termin nas ne oslobađa potrage za objašnjenjem djelomično španjolskog i djelomično portugalskog karaktera papiamenta.“ (Kramer, 2004; prema Jacobs, 2008: 60)

²⁴ Vjerojatno je iz tog razloga Holm u gore navedenoj knjizi papiamento svrstao pod kreolske jezike španjolske leksičke osnove, iako u prvoj rečenici tog poglavlja piše „*Papiamentu is actually based on both Spanish and Portuguese*“ (Holm, 2004: 76); (Papiamento zapravo ima osnovu i u španjolskom i u portugalskom)

činjenice koja je gore navedena: za većinu se riječi ne može opravdano tvrditi da dolaze iz portugalskog ili iz španjolskog jezika, dakle, kod takvih se riječi najsigurnije koristiti terminom *iberski*.

Neke primjere koji ukazuju na tu problematiku nalazimo već kod Kinney (1970), gdje se nalaze dva primjera Van Wijka (1958; prema Kinney, 1970) koje ona donosi kada spominje djelomičnu prilagodbu španjolskoj fonologiji, a te iste primjere vidimo kod Jacobsa (2013), kada donosi lekseme portugalsko/španjolskog podrijetla:

Kinney (1970: 10)	pap. <i>harinja</i> „brašno“	< pt. <i>farinha</i> ; špa. <i>harina</i>
	pap. <i>donjo</i> „vlasnik“	< pt. <i>donho</i> ²⁵ ; špa. <i>dueño</i>
Jacobs (2013: 162)	pap. <i>hariña</i> „brašno“	< pt. <i>farinha</i> ; špa. <i>harina</i>
	pap. <i>doño</i> „vlasnik“	< pt. <i>dono</i> ; špa. <i>dueño</i>

Kinney u tom istom radu donosi tablicu s još nekoliko primjera, koji pokazuju da nije moguće odrediti je li podrijetlo leksema u španjolskom ili portugalskom jeziku, npr:

pap. <i>kria</i> „sluškinja“	< pt. <i>criada</i> ; špa. <i>criada</i>
pap. <i>lenga</i> „jezik“	< pt. <i>lingua</i> ; špa. <i>lengua</i>
pap. <i>laraha</i> „naranča“	< pt. <i>laranja</i> ; špa. <i>naranja</i>

No, kod nekih je leksema vrlo jasno otkloniti sumnju njihovog podrijetla, kao što ističe Jacobs (2013) u svom radu „Reassessment of the Portuguese contribution to the Papiamentu lexicon“. U tom radu Jacobs donosi, kako sam ističe, do danas najiscrpniji i najtočniji pregled *luzitanizama*²⁶. Ovdje on prvo navodi metodologiju istraživanja (primjerice da neće uzimati u obzir druge iberske jezike, kao galješki ili katalonski itd.), gdje je zanimljivo istaknuti da naglašava kako starošpanjolski nije mogao doprinijeti leksiku papiamenta.²⁷ Jacobs (2013) tako donosi tablicu preko sto riječi vjerojatno portugalskog

²⁵ Treba napomenuti da se rad L. Kinney treba uzeti s odmakom, budući da neispravno donosi neke prijevode, kao npr. gore navedeni pt. *donho*, no ti su primjeri ipak uzeti kao takvi, budući da pokazuju već naveden problem *iberskog* podrijetla riječi u papiamentu

²⁶ Termin koji koristi Jacobs (2013), odnosi se na riječi portugalskog podrijetla

²⁷ „It is important to note, furthermore, that I do not consider Old (15th/16th century) Spanish as a possible contributor to the Papiamentu lexicon. Some scholars supporting the Spanish (rather than Portuguese) origins of Papiamentu (e.g. Maduro 1966; Ferrol 1982; Munteanu 1996) have claimed that several Papiamentu words traditionally attributed to Portuguese may well have existed in Old Spanish and should thus not be classified as Lusitanisms. Here, by contrast, I take as a point of departure the compelling linguistic evidence provided by Quint (2000: 184, 185; elaborated on in Jacobs 2009b) showing that Old Spanish did not play any role in the formation of the Papiamentu lexicon.“ (Jacobs, 2013: 156); (Nadalje, važno je dodati da ne smatram starošpanjolski (petnaesto/šesnaestostoljetni) mogućim utjecajem na leksik papiamenta. Neki znanstvenici koji podržavaju španjolsko (umjesto portugalskog) podrijetlo papiamenta (npr. Maduro 1966; Ferrol 1982; Munteanu 1996) tvrde da je nekoliko riječi iz papiamenta koje se tradicionalno pripisuju portugalskome vrlo vjerojatno

podrijetla, uz detaljnu usporedbu izraza tog istog sadržaja na španjolskom te zanimljiva objašnjenja etimologija pojedinih leksema. Primjerice, naglašava da pap. *avochi* „djed“ dolazi od pt. *avô* i niz. sufiksa *-tje*, ili kod primjera pap. *lora* „smotati“ dolazi od pt. *rolar*, iako u špa. postoji *rolar*, ali isključivo kao termin koji se koristi u nautici.

Posebice je zanimljiva dodatna tablica koju donosi Jacobs (2013), gdje navodi četiri leksema koja, prema njegovom istraživanju, mogu biti ili portugalskog ili nizozemskog podrijetla. Radi se o *garashi* „garaža“, *keshi* „sir“, *lagadishi* „gušter“ i *pasashi* „prolaz, prolazak“.

No, kada se promatra vokabular koji se u papiamentu koristi, ne može se reći da se radi samo o debati između portugalskog i španjolskog utjecaja na leksičku osnovu. Smatra se da su pridruženi jezici koji su, osim portugalskog i španjolskog, imali svoj utjecaj na papiamento i *afrički jezici, hebrejski, indijanski jezici, te posuđenice iz engleskog i nizozemskog jezika*. (Dorren, 1999: 177). Posebice je zanimljiv nizozemski jezik, koji nije bio ishodišni jezik kreolskog jezika na ABC-otocima, već, kako pišu Jacobs i Muysken (u pripremi), *nizozemski jezik igra povijesnu ulogu jezika administracije, politike i obrazovanja [...]*. (Jacobs, Muysken, 11.4). U istom radu spominju isti podatak koji je iznio već spomenuti Holm, a to je da u vokabularu papiamenta ima oko 30% (ili, kako je Holm pisao, oko 1/4) nizozemskih posuđenica, no zanimljivo je obratiti pozornost na učestalost tih posuđenica obzirom na razinu jezika koja se koristi. Tako ističu da će se manje nizozemskih posuđenica naći što je vokabular jednostavniji²⁸, te se od tih 30% samo 3-9% može naći u osnovnom vokabularu. Gore navedeni autori naposljetku, što se tiče nizozemskog jezika, napominju da nizozemske posuđenice dominiraju u značenjskim područjima gdje je nizozemski igrao bitnu ulogu, kao npr. u domaćinstvima, pa donose primjere istih koje je 1998. naveo Maurer: pap. *stul, glas, kopi, forki* i sl. (prema Jacobs, Muysken, u pripremi).

postojalo u starošpanjolskom i stoga ih je pogrešno svrstati među luzitanizme. Ovdje, pak, polazim od uvjerljivih lingvističkih dokaza koji dolaze od Quinta (2000: 184, 185; razrađeno u Jacobsu 2009b) i pokazuju kako starošpanjolski nije imao nikakvu ulogu u stvaranju leksika papiamenta.) Prijevod Petra Pugar

²⁸ „In principle, the more basic the vocabulary, the less Dutch loanwords we find.“ (Jacobs, Muysken: 11.5.1.); (U osnovi, što je vokabular osnovniji, to je manje nizozemskih posuđenica.)

6. Lingvističke osobine papiamenta

Kreolski se jezici od pidžina razlikuju po tome što uporabna funkcija tih jezika prelazi osnovnu komunikaciju, a gramatički sistem i kompleksnost su na razini gdje se slobodno uspoređuju s drugim jezicima koji nisu kreolski, budući da *dozvoljavaju jednako složenu i bogatu komunikaciju kao i ostali jezici* (Cruz i Gomez, 2001).

Već je spomenuto da kod kreolskih jezika, suprotno pidžinima, dolazi do usloženjenja izvanjskog oblika, ekspanzije unutarnjeg i povećanja upotrebne funkcije (Andrijašević, 1993).

Imajući to na umu, ne čudi da gramatika papiamenta *Grammatica van het Papiaments*²⁹ broji preko 300 stranica detaljnog opisa svakog segmenta tog jezika, bilo to u području morfologije, fonetike ili ortografije. U nastavku slijedit će sažet pregled najvažnijih segmenata gramatike papiamenta.

Korištena gramatika donosi (koliko je poznato) dosada najrecentniji i najdetaljniji opis jezičnih pojava u papiamentu, što je dosada bio problem:

„Such factors have led to many problems that are still unresolved in Papiamentu lexicography (Labadie Solano 1982) and grammatical description (Instituto Lingwístiko Antiano 1984).“ (Holm, 2004: 79)

²⁹ Florimon van Putte, Igma van Putte-de Windt: „*Grammatica van het Papiaments*“, 2014.; u daljnjem tekstu bit će referirana kao „Van Putte gramatika“, budući da je cijelo ovo poglavlje temeljeno na njoj

Papiamento poznaje četiri vrste glasova: samoglasnici, suglasnici, dvoglasi i troglasi.

Samoglasnike, dvoglasne i troglasne su Van Putte i Van Putte-de Windt (2014) podijelili koristeći dva kriterija: položaj artikulacije u ustima i prostor između jezika i nepca. Tako su dobili *prednje, srednje i stražnje te zatvorene, poluzatvorene, poluotvorene, otvorene i neartikulirane glasove* (ibid.: 30).

Kada govorimo o suglasnicima, oni su klasično podijeljeni po načinu (okluzivi, frikativi, afrikati) i mjestu (bilabijali, labiodentali, dentali, alveolari, palatali, velari, laringali, nazali) artikulacije.

Ono puno bitnije i drugačije u papiamentu je izgovor i naglašavanje riječi. Naime, papiamento razlikuje dva tipa naglaska: kvantitativni (onaj na dugom slogu) i melodički (onaj na „visokom“ slogu). Kao i u nizozemskom, u papiamentu najčešće imamo dvije varijante naglaska: „visoki – niski“ (guembel „kockati“) i „niski-visoki“ (pidi „pitati“). Ta naglašenost, odnosno uzlaznost ili silaznost riječi ima ne samo značenjski razlikovnu ulogu, već i razlikovnu ulogu u gramatičkoj kategoriji. Tako, na primjer, glagol *kome* u infinitivu uzlazno naglašava prvi slog od kraja, dok u prezentu, prvo lice jednine, naglašava taj isti slog silazno. Tako *kome* znači „jesti“, a *kome*, znači „jedem“.

U papiamentu postoji 11 vrsta riječi. To su: *član, broj, imenica, pridjev, zamjenica, glagol, čestica (vremensko-aspektualna), prilog, prijedlog, veznik, usklik* (ibid.: 47)

Imenice nemaju opću formu, no neke je jednostavno prepoznati sudeći po njihovom sufiksu. Neki od najčešćih su -mentu / -mento (*drifmentu* „vožnja“), -shon (*polushon* „zagađenje“), -dor (*edukador* „pedagog“), -ero (*chumbero* „vodoinstalater“, -ismo (*radikalismo* „radikalizam“). Kada sufikse pogledamo iz semantičke perspektive, vidimo da pomoću njih možemo pobliže precizirati riječ, budući da nose značenja kao: -ero je sufiks koji označava zanimanje, -shon se koristi da bi se posuđenice iz engleskog ili nizozemskog približile papiamentu.

Neki drugi sufiksi koriste za tvorbu drugih vrsta riječi. Tako -mente tvori priloge, -dó imenice, a -ndo gerund³⁰.

Osim sufiksa, postoji puno prefikasa koji imaju značenje, primjerice:

anti- „protiv“

hiper- „previše“

ko- kom- kon- „zajedno“

³⁰ Neki glagoli, poput *kauw, fango, rek, snoei, wak, zorg* i dr. ne tvore gerund sufiksom -ndo, već koriste konstrukciju *bezig + ta + glagol* kako bi, umjesto gerundom, izrazili radnju koja se događa u trenutku govorenja: *E ta bezig ta wak television.* „On gleda televiziju.“

outo- „samo“

re- „ponovo“

Kada imenice dolaze u kombinaciji s drugim riječima koje ih pobliže definiraju, koriste se riječi iz tzv. *nominalne skupine*. To mogu biti članovi, brojevi, zamjenice, pridjevi.

Članovi se koriste kada se imenicu o kojoj se govori želi definirati, odnosno opisati je li ona proizvoljna ili baš ona o kojoj se govori, odnosno je li neodređena ili određena. Određeni član u papiamentu je *e*, a neodređeni *un*.

Zamjenica ima nekoliko vrsta, no najčešće se koriste osobne i posvojne, koje imaju iste oblike. Prvo lice glasi *mi/nos*, drugo lice *bo/boso*, a treće se razlikuje samo u jednini. Tako osobna zamjenica glasi *e*³¹/*nan*, a posvojna *su/nan*.

Što se tiče brojeva, njih je najlakše podijeliti prema dva kriterija: određeni i neodređeni; i glavni i redni brojevi. Tu primjerice u glavne određene spadaju *unu* „jedan“, *niun* „nijedan“ ili „*ámbos*“ „oboje“, dok su neodređeni npr. *algun* „neki“, *bastante* „dosta“ ili *poko* „malo“. Redni se brojevi, pak, tvore tako da se prijedlog *di* stavlja ispred glavnog broja, npr. *di djes* „deseti“. No, postoje neki već uvriježeni oblici za neke redne brojeve. Tako na primjer postoji *segundo* „drugi“, *kuartu* „četvrti“ itd.

Priloga postoji puno vrsta, i to ih se najčešće klasificira prema tome koju poziciju imaju u rečenici, odnosno, koju funkciju obavljaju u rečeničnom dijelu priložne oznake. Primjerice, imamo priloge kvalitete i kvantitete, kao *frankamente* „iskreno“ i *nada* „ništa“. Drugi prilozi su na primjer vremenski (*ayera* „jučer“), mjesni (*patras* „iza“) ili modalni (*kisas* „možda“). Takvi su prilozi vrlo uobičajeni i u drugim jezicima, no ono što je zanimljivije su primjeri poput *anto* ili *kaba*. Oni mijenjaju svoje značenje ili naglasak ovisno o tome gdje su smješteni u rečenici. Primjerice, prilog *kaba* na početku rečenice nosi značenje „tada, onda“, dok kada dolazi iza glagola poprima značenje „već“:

El a kome, kaba el a bai. „Pojeo je i tada je otišao.“

El a kome kaba. „Već je pojeo.“

Prijedlozi, kao i u drugim jezicima, pobliže objašnjavaju odnos među samostalnim rečeničnim dijelovima, a postoje jednostavni (*di, entre, ku, pa*), složeni (*bou di, te den, tras di*) prijedlozi i *prijedložni izrazi* (*danki da, meimei di, patras di*). Osim njihove primarne

³¹ Zanimljivo je napomenuti da se oblik *e* koristi, osim za osobnu zamjenicu u trećem licu jednine, i za određeni član te je tako ta situacija stvorila potrebu za novim oblikom trećeg lica jednine posvojne zamjenice, *su*

upotrebe, prijedlozi se koriste i u kombinaciji s određenim glagolima. Tako primjerice imam *disfrutá di* „uživati u“, *enfrentá ku* „suočiti se s“ ili *namorá di* „zaljubiti se u“. Papiamento, osim klasičnih prijedloga, koji dolaze ispred skupine riječi ili rečenice, ima i prijedloge koji dolaze na kraju ili nakon rečeničnih dijelova na koje se odnose, tj. poslijeloge, npr. *mi tras* ili *su dilanti*.

Kada se govori o glagolskom sistemu papiamenta, on je usko povezan s vremensko-aspektualnim česticama³². Naime, papiamento, kao kreolski jezik, ima vrlo pojednostavljenu glagolsku strukturu te tako ne tvori glagolska vremena pomoću nastavaka, već koristi čestice koji dolaze ispred glagola. Vremensko-aspektualna čestica u papiamentu je riječ koja dolazi ispred glagola (koji poznaje samo jedan oblik za sva vremena i načine), a pomoću nje možemo definirati vrijeme i aspekt u kojem se glagolska radnja odvija. Vremensko-aspektualne čestice u papiamentu su: za sadašnjost *ta*, za prošlost *a* i *tabata*, a za budućnost *lo*. Kada se glagol javlja bez vremensko-aspektualne čestice, to znači da vrijeme nije bitno za radnju ili da je realizacija radnje anticipirana ili da ista nije aktualna. Osim vremenskog, one nose i aspektualno značenje, odnosno, daju nam do znanja je li radnja već završena ili ne, ili je upravo u tijeku vršenja. Čestica *lo* može dolaziti u kombinaciji s ostalim vremensko-aspektualnim česticama i to kada su te dvije radnje povezane ili ovise jedna o drugoj:

Lo e ta komiendo ora bo yega. „On će već jesti kada ti dođeš.“

Rečenični sustav papiamenta je zaista vrlo širok i detaljan. Jezik poznaje:

-jednostavne rečenice:

-neproširene: *E kachó ta kontentu.* „Pas je sretan.“

-proširene: *Di kon e proyekto a frakasá?* „Zašto je projekt propao?“

-neoglagoljene: *Awor si.* „Tako može.“

-besubjektne: *Tin hende na kas.* „Ima ljudi u kući.“

-složene rečenice:

-nezavisno složene: *Dia ta pasa ma ni un gota di awa no ta kai for di shelu.*

„Dani prolaze, no niti jedna kap vode ne pada s neba.“

³² Što se tiče vremensko-aspektualnih čestica, one kao takve ne postoje u gramatičkom sustavu hrvatskog jezika pa ih je utoliko teško definirati. Različiti autori tu pojavu kod kreolskih jezika različito nazivaju, npr. *preverbal marker* (Holm, 2004:72), *progressive marker* (Jacobs, 2011: 2), *verbal particles* (Kinney, 1970: 5), *preverbalna čestica* (Sarić, 2005: 121), *označivač* (Andrijašević, 1993: 20), *partikel* (Van Putte i Van Putte-de Windt, 2014: 89), *tense marker* (Eckkrammer, 2004: 217) i sl. U ovom radu koristit će se izraz *vremensko-aspektualna čestica*, budući da objedinjuje i funkciju i vrstu (uvjetno rečeno) riječi; odnosno, jasno je iz ovog naziva da se te čestice koriste za prikazivanje aspekta i vremena glagolske radnje u papiamentu

Česti veznici: *i, anto, kaba, ma, o, pasobra*

-zavisno složene: *Nos a duna e buki na kende a pidié*. „Dali smo knjigu onome koji ju je tražio.“

Česti veznici: *ku, ora, despues ku, pa, te*

Zanimljivo je kod složenih rečenica što nerijetko postoje primjeri kada rečenice dolaze bez veznika. Taj je fenomen objašnjen time da se tada samostalnost zavisnog dijela rečenice može smatrati *direktnim objektom opažanja*, gdje je ta samostalnost iz tog razloga na razini glavne rečenice, za razliku od *ku*-rečenica³³, gdje se pozornost usmjerava na cjelokupno opisano događanje koje se odvija u zavisnom dijelu rečenice:

Boso n' ta mira ø boso shon ta sinta mira bosonan [...]? „Ne vidite li da vaš šef sjedi pored vas i gleda vas?“

B'a kere ø mi ta lana? „Sigurno misliš da sam lud?“

*B'a kere **ku** mi ta lana?* „Misliš li da sam lud?“

³³ Složene rečenice koje su povezane veznikom *ku* „koji“

7. Prijevod i analiza teksta

7.1. Prijevod i traduktološka analiza teksta „e fli chikí“

Analiza prijevoda pjesme „e fli chikí“, autor Leo Regals

Prijevod na hrvatski jezik: Martina Crnković

Korektura: Gioia-Ana Ulrich Knežević

Lektura: Marta Mihaljević

Susan Bassnett (2003) u uvodu svoje „Translation studies“ navodi kako je prvi korak u analizi procesa prevođenja prihvaćanje činjenice da, iako prevođenje implicira većinski jezičnu aktivnost, svoju pripadnost ipak ostvaruje u području semiotike³⁴, što je 1977. definirao Hawkes u svom djelu „Structuralism and Semiotics“ (prema Basnett, 2003). Nadalje, nadovezujući se na isti, prijevod definira kao *prijenos „smisla“ iz jednog skupa jezičnih znakova u drugi.* (Hawkes, 1977; prema Basnett, 2003: 33)

No, kao što će se u kasnijem tekstu utvrditi, proces prevođenja i sam prijevod nije moguće opisati tako kratkom i jednostavnom definicijom. Prijevod nije samo puko ispunjavanje forme na šablوني ili, kao što većina zamišlja, doslovno prevođenje „od riječi do riječi“. Eugene Nida (1991) je kompleksnost prevođenja vrlo zorno dočarao kada je, pokušavši opisati teorije prevođenja uvidio da je možda bitnije raspravljati o različitim pristupima prevođenju, gdje je izdvojio četiri perspektive na interjezične probleme: filološku, lingvističku, komunikacijsku i sociosemiotičku perspektivu. Napominje, ipak, da se one međusobno ne isključuju, dapače, one bi nam trebale služiti kao sredstvo kojim ćemo bolje razumjeti složeni proces prevođenja; one se međusobno nadopunjuju i oplemenjuju. Radić (2012) se, pak, u svojoj traduktološkoj analizi Marulićeve „Od slavića“, ne zamara previše definicijama prevođenja ili prijevoda, već ističe kao glavnu svrhu svakog prijevoda *prenijeti smisao, duh, ljepotu i poruku predloška* (Radić, 2012: 189) te kasnije navodi kojim je traduktološkim metodama postignut gore opisani niz.

Prvi problem pisanja hrvatskog prijevoda ove pjesme bio je nepoznavanje polaznog

³⁴ Opća teorija o znakovima i simbolima; posebno se bavi jezičnim znakovljem, odnosima između logike i jezika, međuodnosima raznih znakova i odnosima između znakova te njihovih značenjskih sadržaja; znakovslavlje; definicija preuzeta s Hrvatskog jezičnog portala

jezika, papiamenta. Nasreću, autor pjesme napisao je verzije iste na engleskom jeziku i na nizozemskom jeziku, tako da su ta dva jezika u procesu prevođenja poslužili kao pomoćni jezici. Uzme li se u obzir da je izvorni predložak pisan na papiamentu, bilo je potrebno polazni tekst dobro „prostudirati“, koristeći pritom pomoćne jezike kao orijentaciju. Cilj toga bilo je povezati sadržaj na papiamentu s izrazom na hrvatskom jeziku.

Prevođenje je u početku bilo razmjerno doslovno, s polaznog jezika (papiamento) na ciljni (hrvatski) i to prevođenje „riječ po riječ“. Takav je proces zatim nalagao i preformuliranje fraza i pronalaženje prijevodnih rješenja koji bi mogle biti bliži duhu hrvatskog jezika. To je uvjetovalo i neka odstupanja od izvornog teksta, no, većina stihova korespondira, ako već ne originalu, onda inačicama napisanima na pomoćnim jezicima.

Kao primjer toga može se promatrati sljedeći stih:

13. *awor si*

13. *Now the little kite can fly.*

13. *Ja, nu wel gaat het vliegertje omhoog.*

Doslovni prijevod ovog stiha bio bi „tako da“, što u hrvatskom jeziku, kao ni (kao što je vidljivo) u pomoćnim jezicima jednostavno ne funkcionira. Ovaj stih zahtijeva rješenje koje sadrži glagol pa se isto moralo potražiti u verzijama na engleskom i nizozemskom jeziku. Budući da nizozemski jezik u poeziji i to naročito onoj namijenjenoj djeci voli koristiti čestice (*ja, wel*) koje dodatno potvrđuju neku činjenicu u svrhu toga da „omekšaju“ tekst i učine ga melodioznijim, engleska je inačica bila prikladnija hrvatskom prijevodu.

Iduća zadaća bila je prilagoditi tekst u okviru rime i ritma. Budući da je od iznimne važnosti da prijevod pjesme i dalje sadrži onaj zaigrani duh pjesme, približen mlađoj publici, bilo je bitno to postići pomoću rime, odnosno pronaći metrički i zvukovni adekvat predloška u ciljnom jeziku, vodeći se pritom načelima koje je već spomenuti Radić naveo u svom radu: *prenijeti smisao, duh, ljepotu i poruku predloška* (Radić, 2012: 189).

Stihovi su pisani većinom isprekidanom rimom, i to u kombinaciji obgrljene (stihovi 3-6) i parne (stihovi 10 i 12).

1. un fli chikí ke bula
2. supla bientu supla
hiba mi haltu
3. e ta subi un tiki
4. e ta janga
5. e ta tira kabes
6. e ta kai
7. e ta rabia
8. ki falta mi?
di kon mi no ke subi?
9. tur e flinan grandi ta hari
10. bo tin purá
ma bo no tin rábu
11. tuma un pida di nos
12. tur pida huntu
ta un rabu largu
13. awor si
e fli chikí ta subi
14. te den nubia

Verzija pjesme na papiamentu

1. Mali zmaj želi letjeti
2. Puši, vjetre, puši
Odvedi me visoko
3. Malo se uzdigao
4. Gore-dolje leti
5. Ukrug se vrti
6. Ali na tlo je pao
7. Kako li je samo ljut!
8. Što sa mnom nije u redu?
Zašto letjeti ne mogu?
9. Svi mu se veliki zmajevi smiju
10. Da ti se žuri, to znamo
Ali, tvoj rep, njega ne vidimo
11. Evo, uzmi dio naših repova
12. Kad ih zajedno zavežeš
Tad veliki rep dobit ćeš
13. Tako je već bolje
14. Sada mali zmaj može letjeti.
Do oblaka

Prijevod na hrvatski jezik

1. A little kite wants to fly.
2. Blow wind, blow.
Take me up high.
3. He rises a little.
4. He sways up and down.
5. He turns round and round.
6. Then he hits the ground.
7. My oh my is he angry!
8. What is wrong with me?
Why can't I fly?
9. All the big kites laugh.
10. We see you are in a hurry.
But we don't see your tail.
11. Here, take a piece of each of us.
12. All the pieces together make a long tail.
13. Now the little kite can fly.
14. He climbs the sky right up to the clouds.

Verzija pjesme na engleskom

1. Een kleine vlieger wil vliegen.
2. Waai, wind waai.
Breng me hoog.
3. Hij gaat omhoog.
Een beetje maar...
4. Hij zwaait heen en weer.
5. Hij draait in het rond.
6. En... hij valt op de grond.
7. Oh, wat is hij boos.
8. Wat scheelt mij?
Waarom kom ik niet omhoog?
9. Alle grote vliegers lachen.
10. Je hebt wel haast.
Maar je hebt niet een staart!
11. Hier, neem een stuk van ons.
12. Knoop alle stukjes aan elkaar.
Ziezo, de staart is klaar.
13. Ja, nu wel gaat het vliegertje omhoog.
14. Hij vliegt tot in de wolken!

Verzija pjesme na nizozemskom

Što se tiče ritma, gdje je bilo moguće, usklađen je broj slogova onih stihova koji se rimuju, kako bi se barem malo osjetila ritmičnost. Naravno, usklađivanje brojeva slogova je uvjetovalo neka druga rješenja koja možda ne bi bila prvi izbor u nekakvom klasičnom prijevodu.

Primjerice, prva verzija bila je:

3. Malo poleti

...

6. Ali je pao na tlo

Iako glagol „letjeti“ dobro opisuje radnju iskazanu u pjesmi, ipak je na kraju iskorišten glagol „dići se“, jer je značenjem bliži originalu. S tom je promjenom došlo do sljedećeg rješenja:

3. Malo se dignuo

...

6. Ali je pao na tlo

Uzme li se u obzir da ritam i rima jednostavno nisu bili usklađeni, bilo je potrebno glagol „dići se“ zamijeniti glagolom „uzdići se“, što je riješilo i problem rime i problem ritma, naravno, uz inverziju riječi „pao“ i „na tlo“.

3. Ma-lo se uz-di-ga-o

...

6. A-li na tlo je pa-o

U cjelokupnom prijevodu iskorištena su neka rješenja po uzoru na pomoćne jezike, a druga su pisana po uzoru na polazni tekst na papiamentu. Ipak, neka su rješenja morala biti prilagođena hrvatskom jeziku, kako bi stih zadovoljio propisanu rimu i ritam.

Tako je deseti stih značenjem približan predlošku, ali prilagođen hrvatskom prijevodu:

10. Da ti se žuri, to znamo

Ali, tvoj rep, njega ne vidimo

Izvorni tekstovi ne koriste glagol „znati“, već „vidjeti“ (u engleskom: *We see you are in a hurry.*), dok verzija na papiamentu, kao i ona na nizozemskom koriste samo glagol „žuriti se“, doslovno „imati žurbu“ (papiamento: *bo tin purá*; nizozemski: *Je hebt wel haast.*).

Budući da bi u hrvatskom bilo moguće, ali nezgodno, iskoristiti samo glagol „žuriti se“ (npr. „*Da, žuri ti se*“), iskorišteno je rješenje navedeno u engleskoj inačici, no zbog izbjegavanja ponavljanja istog glagola u dva uzastopna stiha, u prvom je stihu upotrijebljen glagol „znati“.

Iako bi slogovno stihovi bili usklađeni bez ove riječi „njega“ u drugom stihu, ona je u prijevodnom rješenju ipak iskorištena baš kako bi se stavio naglasak na imenicu „rep“, a ne na glagol „vidjeti“, budući da je u originalima upravo to naglašeno.

Kao što je ranije navedeno, može se uvidjeti i zaključiti da prevođenje nije samo mehanički proces nalaženja prijevoda riječi s jednog jezika na drugi. Ova analiza ukazuje na neke procese kojih prevoditelji često niti sami nisu svjesni, već im način na koji se prijevod interpretira „zvuči“ ili „odgovara“ više ili manje uspješno predlošku. Gore navedeni primjeri jasno upućuju na to da književni prijevod, pogotovo poezije, uključuje i više od stvaranja prijevoda, moglo bi se reći da prevoditelj na neki način formira novo djelo – ukoliko uspješno izvedeno, ono prenosi izvornu ideju autora čitatelju nekog drugog jezika.

7.2. Gramatička analiza teksta „e fli chikí“ i isječka iz teksta „Prek kontra grip“

Gramatička analiza teksta bi, ako se referira na pisanja Mellisha i Ritchieja³⁵, trebala najčešće predstavljati analizu na sintaktičkoj razini, odnosno, razini proučavanja rečeničnog ustroja. To, prema njima, uvjetuje da stvaranje nekih pravila (odnosno, gramatike) može biti provedeno na način da ne obuhvaćaju segment značenja, odnosno semantike. Sintaksa bi, prema njima, mogla biti prva faza proučavanja kod gramatičke analize, koja bi pružila uvid u generalno, općenito stanje stvari, dok bi druga faza bila semantička interpretacija. Takvu sintaktičku analizu opisuje pojam *parsing*, definiran kao *grupiranje i označavanje rečeničnih dijelova na način da prikazuje njihov međusobni odnos na koristan način* (ibid.: 1). Ona je, prema autorima, korisna jer:

- *Daje uvid u, tj. generira, hijerarhiju grupa riječi i fraza, što može biti baza za interpretiranje značenja rečenice;*
- *Daje bazu za nebrojeno mnogo mogućih interpretacija;*
- *Isključuje moguće interpretacije, sintaktički, semantički i pragmatički.* (ibid.: 3-4)

³⁵ Mellish, Chris & Ritchie, Graeme: „*The Grammatical Analysis of Sentences*“, dostupno na: <http://homepages.abdn.ac.uk/advaith/pages/teaching/NLP/information/gram.pdf> (3.2.2015.), materijal korišten u uvodnom dijelu ovog poglavlja ustupljen je od strane autora, koji su ga namijenili kao pomoć pri učenju i praćenju nastave na svojim predavanjima

Treba, ipak, naglasiti, da je gore navedenim autorima semantika od iznimne važnosti te da, gledajući lingvističke analize dvadesetog stoljeća, primjećuju da se, čak i u tom ne-semantičkom pristupu rečeničnom ustroju, možda „potkralo“ nešto značenja, i to baš u odvajanju konstituenta, jer, kako bismo ih inače odvojili, ako ne pomoću značenja koje smo im pridodali?

Cilj ove analize bit će prikazati gramatički ustroj i strukturu papiamenta na dva primjera: prvi, primjer kratke priče za djecu u formi pjesme³⁶; drugi, primjer fragmenta teksta službenih uputa preuzetih sa stranica nizozemskog Ministarstva zdravstva³⁷. Navedeni su tekstovi odabrani upravo zbog njihove međusobne različitosti i to na nekoliko razina. Uzmemo li u obzir da je prvi tekst namijenjen i prilagođen mlađoj publici, najčešće djeci osnovnoškolskog uzrasta, a drugi tekst odrasloj populaciji, može se zaključiti i očekivati da će prvi tekst biti manje formalan od drugog, koji bi trebao biti na višoj, službenijoj razini jezika. Takva bi raspodjela trebala uvjetovati i veću prisutnost složenije gramatičke strukture u drugom tekstu. Isti bi tekst, prema onome što pišu Jacobs i Muysken (u pripremi), trebao sadržavati i veću količinu nizozemskog utjecaja na vokabular nego prvi tekst, budući da navode da *u principu, što je vokabular jednostavniji, nalazimo manje nizozemskih posuđenica*. No, budući da etimološki rječnik papiamenta u takvoj formi još uvijek ne postoji i nije moguće na taj način analizirati leksik, ova će se analiza usredotočiti na već spomenuto: prikazivanje gramatičkog ustroja i strukture papiamenta, na primjeru gore navedenih tekstova i to većinski pomoću gramatike „Grammatica van het Papiaments“³⁸ te ostalih izvora, kao što su rječnici i gramatika papiamenta u online formatu.³⁹

Prva će analiza biti pjesme „e fli chikí“, a druga isječka iz teksta „Prek kontra grip“.

³⁶ Leo Regals: „*e fli chikí*“, Curaçao

³⁷ <http://www.rivm.nl>

³⁸ Florimon van Putte, Igma van Putte-de Windt: „*Grammatica van het Papiaments*“, Walburg Pers, Zutphen, 2014.

³⁹ Online rječnik papiamenta: <http://papiamentu.donamaro.nl/>

Online rječnik papiamenta: <http://www.majstro.com/dictionaries/Papiamento-English>

Online gramatika papiamenta: <http://www.papiamento.aw/main/regla.html>

Objašnjenje kratica:

sub. = subjekt

pred. = predikat

obj. = objekt

pril.ozn. = priložna oznaka

atr. = atribut

ap. = apozicija

ASP = aspektualno

DET = član

IMP = imperativ

im. = imenica

pridj. = pridjev

zamj. = zamjenica

glag. = glagol

m.glag = modalni glagol

br. = broj

prij. = prijedlog

pril. = prilog

čest. = čestica

vezn. = veznik

uskl. = usklik

čl. = član

- (1) *un fli chikí ke bula*
 čl. im. pridj. glag. glag.
 DET zmaj mali 3SG letjeti
 „Mali zmaj želi letjeti“

Prvo što se može primjetiti je da papiamento ima članove, i to samo dva: *un* za neodređeno, i *e* za određeno. Članovi se u papiamentu svrstavaju u tzv. *nominalnu skupinu*⁴⁰, odnosno u skupinu riječi koje stoje uz (samostalnu) imenicu i definiraju je. Van Putte i Van Putte-de Windt to objašnjavaju potrebom da se u papiamentu u svakom trenu diskursa točno mora znati što je govornik htio reći, budući da bez takve definicije kontekst može povući sugovornika u sasvim različitom smjeru od onoga koji si je govornik zacrtao, dakle, bitno je definirati je li (konkretno) imenica o kojoj govorimo određena ili neodređena, radi li se o jednoj ili više itd.

- (2) *supla bientu supla*
 glag. im. glag.
 IMP vjetar IMP
 „Puši, vjetre, puši“

- (3) *hiba mi haltu*
 glag. zamj. pril.
 IMP mene visoko
 „Odvedi me visoko“

- (4) *e ta subi un tiki*
 zamj. glag. br. neodr. riječ
 3SG ASP dići malo
 „Malo se uzdigao“

⁴⁰ Primjeri nominalne skupine: član, broj, zamjenica, pridjev...

U rečenici (4) riječ *tiki* označena je kao neodređena riječ. Iako u hrvatskom jeziku, prevedena kao *malo*, ona spada u količinske priloge, u papiamentu, kako pišu Van Putte i Van Putte-de Windt, ona je, uz riječi *poko* i *krenchi*, neodređena riječ. Nadalje pišu kako su to *slobodne varijante koje mogu u rečenici biti samostalne riječi, pridjevi ili prijedlozi* (ibid.: 127), ali *tiki* ne može doći kao prilog uz pridjevsku imenicu. Te su dvije riječi bliskog značenja, no *tiki* označava manju količinu od *poko*.

U gornjoj rečenici *tiki* je analizirana u segmentu vrste riječi kao neodređena riječ zbog želje da se ukaže na njenu kompleksnost, no slična se rečenica kao predložak u gramatici analizirala tako da je skupina *un tiki* definirana kao priložna oznaka, odnosno skupina riječi s funkcijom priloga:

*El a kome **un tiki**.*⁴¹ „On je vrlo malo pojeo.“

(5) *e ta janga*
 zamj. glag.
 3SG ASP naokolo letjeti
 „Gore-dolje leti“

(6) *e ta tira kabes*
 zamj. glag. im.
 3SG ASP bacati glava
 „Ukrug se vrti“

⁴¹ Originalno prevedeno u gramatici kao „Hij heeft een heel klein beetje gegeten.“ (str. 128)

(7) *e* *ta* *kai*
 zamj. glag.
 3SG ASP pasti
 „Ali na tlo je pao“

(8) *e* *ta* *rabia*
 zamj. glag.
 3SG ASP ljutiti se
 „Kako li je samo ljut!“

Kao što se može vidjeti, papiamento poznaje vremensko - aspektualnu česticu (već spominjanu u prethodnom poglavlju), koja ne postoji u hrvatskom jeziku. Gore navedena gramatika papiamenta vremensko - aspektualnu česticu definira kao *riječ koja dolazi ispred glagola, a njome se opisuje veza radnje ili događaja sa stvarnošću i trenutkom u kojem se govori (vremenom)* (ibid.: 89). Navodi da taj jezik ima četiri takve čestice, pomoću kojih tvori glagolska vremena, ali i izražava određeni aspekt glagolske radnje, odnosno, daje nam do znanja je li radnja o kojoj govorimo izvršena ili ne. Glagol, naravno, može doći i bez iste, u tom slučaju glagolsko vrijeme i realizacija nisu bitni.

Četiri aspektualne čestice - **ta**, **a**, **tabata**, **lo**, koriste se za tvorbu aktualne sadašnjosti (**ta**), perfekta (**a**), imperfekta (**tabata**)⁴² i budućnosti (**lo**). On njih se *a* i *tabata* često, kao i npr. imperfekt i perfekt u drugim jezicima, koriste u kombinaciji jedan s drugim. Prema gramatici, *a* se koristi kada govornik želi reći što se dogodilo u prošlosti, dok čestica *tabata* daje dodatne (pozadinske) informacije o tom događaju.

⁴² Nazivi *perfekt* i *imperfekt* za glagolska vremena koja tvore aspektualne *a* i *tabata* spominju se u gramatici papiamenta koja je dostupna na stranicama FLP-a <http://www.papiamento.aw/main/regla.html>

(9) *ki falta mi?*
 zamj. glag. zamj.
 što nedostajati ja
 „Što sa mnom nije u redu?“

(10) *di kon mi no ke subi?*
 prijedl. zamj. zamj. čest. glag. glag.
 zašto ja NEG 1SG dići
 „Zašto letjeti ne mogu?“

(11) *tur e flinan grandi ta hari*
 zamj. čl. im. pridj. glag.
 svi DET zmaj-PL velik ASP smijati se
 „Svi mu se veliki zmajevi smiju“

(12) *bo tin purá*
 zamj. glag. im.
 ti 2SG žurba
 „Da ti se žuri, to znamo“

(13) *ma bo no tin rábu*
 vezn. zamj. čest. glag. im.
 ali ti NEG 2SG rep
 „Ali, tvoj rep, njega ne vidimo“

Rečenice (12) i (13) su jedini primjer složene rečenične konstrukcije u prvom tekstu. To dodatno definira ovaj tekst kao jednostavan, a to je još više izraženo time što je pisan u stihovima, pa ova rastavna rečenica zapravo ne izgleda kao nezavisno složena, već kao dva obična stiha koja slijede jedan iza drugoga, pogotovo zato što autor teksta ne koristi dijakritike. U drugom će se tekstu naići na složenije konstrukcije, čak i zavisno složene rečenice.

(14) *tuma un pida di nos*
 glag. čl. im. prij. zamj.
 IMP DET dio od mi
 „Evo, uzmi dio naših repova“

(15) *tur pida huntu*
 zamj. im. pril.
 svi dio zajedno
 „Kad ih zajedno zavežeš“

(16) *ta un rabu largu*
 m.glag. čl. im. pridj.
 biti DET rep velik
 „Tad veliki rep dobit ćeš“

U primjeru se (16), s druge strane, primjećuje kako *ta* nema ulogu čestice i time vremensko-aspektualno označava aktualnu sadašnjost, a ipak je dio predikata, i to imenskog. Van Putte i Van Putte-de Windt su to zorno dočarali u tablici:

	vrem.-asp. čestica	pomoćni glagol	modalni glagol
+ samostalni glagol	nos ta <u>bini</u>		
+ gerund		nan ta <u>yegando</u>	
+ pridjev + imenica			e mucha ta <u>kansá</u> esaki ta <u>mi ruman</u>

Tablica 2 - Upotreba "ta" kao vremensko-aspektualne čestice, pomoćnog glagola i modalnog glagola (Van Putte i Van Putte-de Windt, 2014: 99)

Zanimljivo je da su oni definirali *ta* kao pomoćni glagol kada je u kombinaciji s gerundom, a kao modalni kada je u kombinaciji s pridjevom ili imenicom, što hrvatski jezik jednostavno definira kao pomoćni glagol. To je zato što se gerund u hrvatskom jeziku najčešće prevodi glagolskom imenicom (primjer s Hrvatskog jezičnog portala: *ars scribendi* = umijeće pisanja) te tako spada u kategoriju imenice. Iako u hrvatskom jeziku modalni glagol kao takav postoji u zasebnoj kategoriji, barem prema novijim pisanjima⁴³, ne može odgovarati modalnim glagolima u papiamentu, budući da *ta*, kao najčešći i najviše upotrebljavani modalni glagol, stoji uz imenice i pridjeve te tako u hrvatskom jeziku vrši funkciju pomoćnog glagola. U ovoj analizi će, pak, *ta* u takvoj funkciji biti prikazan kao modalni glagol, budući da se ipak analizirao tekst na papiamentu, a ne njegov prijevod na hrvatski jezik.

- (17) *awor si*
 pril. čest.
 tako AF
 „Tako je već bolje“

- (18) *e fli chikí ta subi*
 čl. im. prid. glag.
 DET zmaj mali ASP dići
 „Sada mali zmaj može letjeti.“

⁴³ Karabalić, 2011

(19) *te den nubia*
 prij. prij. im.
 do u oblak
 „Do oblaka.“

Prvi je tekst, kao što se i pretpostavilo, pokazao jednu osnovnu razinu jezika, većina je rečenica jednostavna, a jedini primjer složene je nezavisno složena rečenica, koja je rastavljena u dva stiha. Što se tiče glagolskih vremena, upotrijebljen je samo prezent, a u nekoliko navrata je iskorišten i način imperativa. Rečenice su kratke, neproširene, često i neoglagoljene (17).

Drugi je tekst preuzet sa stranica nizozemskog Ministarstva zdravstva⁴⁴. Bilo bi gotovo nemoguće i vrlo zahtjevno takav tekst analizirati bez ikakvog prijevoda i sa samo površnim poznavanjem papiamenta. Zato je ovaj tekst i odabran, jer dolazi u nekoliko verzija, među ostalima i na engleskom, nizozemskom i portugalskom jeziku, što je bilo ključno za lakšu analizu. Kao što će biti prikazano u daljnjoj analizi, kreolski jezici pout papiamenta nerijetko koriste apsolutno isti sadržaj za blizak, ali opet različit izraz riječi. U takvim slučajevima kontekst igra ključnu ulogu za kvalitetnu analizu i razumijevanje rečenica nekog jezika koji nam je nepoznat te je baš iz tog razloga odabran tekst čiji prijevod već postoji.

Prije analize bit će iznesen tekst na papiamentu, kao i inačice na engleskom, nizozemskom i portugalskom jeziku, budući da su bile ključne za razumijevanje, a time i analizu teksta.

⁴⁴http://www.rivm.nl/en/Documents_and_publications/Common_and_Present/Brochures/Disease_Prevention_and_Healthcare (15.2.2015.)

Bo dòkter di kas ta invitá bo pa tuma prek kontra grip. E foyeto akí ta informá bo tokante prek kontra grip. Bo ta skohe pa prek kontra grip? Bai tuma prek kontra grip, no warda te ora ku grip ta reina. Ta asina ku prek kontra grip tin efekto despues di dos siman ku bo a tum'è. Prek kontra grip ta grátis. Pakiko bo ta haña un invitashon pa prek kontra grip? Tur wenter atrobe di kada dies persona tin mas o ménos unu ku ta haña grip. Pa mayoria di hende grip ta un malesa fèrfelu ku ta kita di mes. Tin hende ku por bira malu mes ora nan tin grip. Nan ta den un grupo ku ta kore riesgo ora nan haña grip. Abo tambe ta den un grupo ku ta kore riesgo. Ta p'esei bo a haña invitashon pa prek kontra grip. E konsekuenshanan di grip por ta mas serio pa bo kompará ku un hende ku no ta den e grupo di riesgo. Bo mester tuma prek kontra grip tur aña atrobe. E mihó temporada pa bo hasi esei ta entre meimei di òktober i meimei di novèmber.

inačica na papiamentu

Your doctor or GP will invite you to attend for a flu jab. This leaflet contains details about the flu jab. Have you decided that you want a flu jab? If so, don't wait until there is an outbreak of flu before getting your flu jab. This is because it takes two weeks for the flu jab to take effect. You will be given the flu jab free of charge. Why have you been sent an invitation to get a flu jab? Every winter, on average, one in ten people catch the flu. For most people, the flu is a nasty illness that goes away by itself. However, the flu can make some people seriously ill. They are in a high-risk group. You, too, are in a high-risk group. This is why you have been sent an invitation to get a flu jab. For you, the effects of flu can be more serious than for someone who is not in the high-risk group. You need to return for a flu jab each year. The best time for this is between mid-October and mid-November.

inačica na engleskom jeziku

Uw (huis)arts nodigt u uit voor de griepvrij. Deze folder geef u informatie over de griepvrij. Kiest u voor de griepvrij? Ga de griepvrij dan halen en wacht niet tot de griep heerst. De griepvrij werkt namelijk pas na twee weken. U krijgt de griepvrij gratis. Waarom krijgt u een uitnodiging voor de griepvrij? Elke winter krijgt gemiddeld één op de tien mensen griep. Voor de meeste mensen is griep een vervelende ziekte die vanzelf overgaat. Sommige mensen kunnen ernstig ziek worden door de griep. Zij zitten in een risicogroep. U zit ook in een risicogroep. Daarom hebt u de uitnodiging voor de griepvrij gekregen. Voor u kunnen de gevolgen van griep ernstiger zijn dan voor iemand die niet in de risicogroep zit. U moet elk jaar opnieuw de griepvrij halen. De beste tijd daarvoor is tussen half oktober en half november.

inačica na nizozemskom jeziku

O seu médico (de família) convida-o para ser vacinado. Este folheto dá-lhe informação sobre a vacina contra a gripe. Você opta por se vacinar contra a gripe? Então se vacine e não espere que a gripe se propague. A vacina contra a gripe só tem efeito duas semanas após a vacinação. A vacina contra a gripe é grátis. Porque é convidado a se vacinar contra a gripe? Todos os invernos, aproximadamente uma em cada dez pessoas contrai a gripe. Para a maior parte das pessoas a gripe é 'somente' uma doença desagradável que passa por si só. Algumas pessoas podem adoecer gravemente se contraírem a gripe. Elas pertencem a um grupo de risco. Você faz parte de um grupo de risco. Por isso foi convidado a participar na vacinação contra a gripe. Os resultados de uma gripe podem ser mais graves para si do que para alguém que não pertença a um grupo de risco. Deve se vacinar anualmente. A melhor altura é entre meados de outubro e meados de novembro.

inačica na portugalskom jeziku

- (20) *Bo dòkter di kas ta invitá bo pa tuma prek kontra grip.*
 zamj. im. prij. im. glag. zamj. vezn. glag. im. prij. im.
 tvoj doktor od kuća ASP pozvati ti da uzeti cijepivo protiv gripa
 „Vaš obiteljski liječnik Vas je pozvao da se cijepite protiv gripe.“

Već je prva rečenica drugog teksta (20) zavisno složena. Zanimljivo je, a i karakteristično za kreolske jezike, da je zamjenica *bo* u prvom slučaju posvojna, a u drugom slučaju osobna. Budući da ona ima isti oblik u oba slučaja, vrlo je bitno uočiti i prepoznati kontekst u kojem se ovakve riječi nalaze kako bi se moglo shvatiti i značenje, a i točno analizirati svaku pojedinačnu riječ.

- (21) *E foyeto akí ta informá bo tokante prek kontra grip.*
 čl. im. pril. glag. zamj. pril. im. prij. im.
 DET letak ovdje ASP informirati ti o cijepivo protiv gripa
 „Ovaj letak sadrži informacije o cjepivu protiv gripe.“

- (22) *Bo ta skohe pa prek kontra grip?*
 zamj. glag. prij. im. prij. im.
 ti ASP izabrati za cijepivo protiv gripa
 „Jeste li se odlučili cijepiti protiv gripe?“

- (23) *Bai tuma prek kontra grip, no warda te ora ku grip ta reina.*
 glag. glag. im. prij. im. čest. glag. prij. im. vezn. im. glag.
 FUT uzeti cijepivo protiv gripa NEG čekati do sata koji gripa ASP
 vladati
 „Ukoliko jeste, cijepite se prije nego počne sezona gripe.“

Drugi primjer složene rečenice donosi vrlo zanimljivu konstrukciju, koja je izostavila veznik između glavne i zavisne rečenice. Osim zareza koji fizički odvaja te rečenice, u ovom se slučaju čitatelj mora osloniti isključivo na značenje kako bi shvatio međusobnu zavisnost rečeničnih dijelova.

- (24) *Ta asina ku prek kontra grip tin efekt despues di dos siman ku bo a tum'é.*
 m.glag. pril. im. prij. im. glag. im. pril. prij. br. im. vezn. zamj. glag. zamj.
 biti tako jer cjepivo protiv gripa ima učinak poslije od dva tjedan što ti ASP
 uzeti ono

„To je zato što cjepivo počne djelovati dva tjedna nakon što ste ga dobili.“

Veznik *ku* najčešći je veznik odnosnih rečenica. Ne samo da sam stoji u većini slučajeva, već se koristi u kombinaciji s nekim drugim veznicima. Tako primjerice on u kombinaciji s prijedlogom ili prijedložnim skupom objedinjuje značenje dvaju veznika, *ken(de)*, koji se koristi kad je antecedent osoba, i *kiko*, koji se koristi kad je antecedent stvar.

Neki od složenih veznika s *ku* su i *despues ku* „nakon“, *di manera ku* „tako“, *momentu ku* „kada“...

- (25) *Prek kontra grip ta grátis.*
 im. prij. im. m.glag. pridj.
 cjepivoprotiv gripa biti besplatno
 „Cijepljenje protiv gripe je besplatno.“

- (26) *Pakiko bo ta haña un invitashon pa prek kontra grip?*
 pril. zamj. glag. čl. im. prij. im. prij. im.
 zašto ti ASP dobiti DET poziv za cjepivo protiv gripa?
 „Zašto ste dobili ovaj poziv na cijepljenje protiv gripe?“

- (27) *Tur wenter atrobe di kada dies persona tin mas o ménos unu ku ta haña grip.*
 zamj. im. prij. zamj. br. im. glag. pril. vez. pril. br. zamj. glag. im.
 svi zima opet od svaki deset osoba ima više ili manje jedan koji ASP ima
 gripa

„Svake zime u prosjeku jedna osoba od deset oboli od gripe.“

- (28) *Pa mayoria di hende grip ta un malesa fèrfelu ku ta kita di mes.*
 priy. im. priy. im. im. m.glag. čl. im. prid. vezn. glag. priy. zamj.
 za većina od ljudi gripa biti DET bolest neugodno koje ASP otići od
 sam
 „Za većinu je ljudi gripa neugodna bolest koja prođe sama od sebe.“
- (29) *Tin hende ku por bira malu mes ora nan tin grip.*
 glag. im. vezn. glag. glag. prid. zamj. pril. zamj. glag. im.
 imati ljudi koji moći biti loše sebi kad PL imati gripa
 „Ima ljudi koji se ozbiljno razbole kad dobiju gripu.“
- (30) *Nan ta den un grupo ku ta kore riesgo ora nan haña grip.*
 zamj. m.glag. priy. čl. im. vezn. m.glag. glag. im. vezn. zamj. glag. im.
 PL biti u DET skupina koji biti riskirati kad PL imati gripa
 „Oni su u rizičnoj skupini.“
- (31) *Abo tambe ta den un grupo ku ta kore riesgo.*
 zamj. vezn. m.glag. priy. čl. im. vezn. m.glag. glag. im.
 ti također biti u DET skupina koji biti riskirati
 „Vi ste također u rizičnoj skupini.“
- (32) *Ta p' esei bo a haña invitashon pa prek kontra grip.*
 m.glag.priy. zamj. zamj. glag. im. priy. im. priy. im.
 Biti za to ti ASP imati poziv za cjepivo protiv
 gripa
 „Zato ste pozvani da se cijepite protiv gripe.“

Rečenica (32) prva je u oba teksta u kojoj se javlja vremensko - aspektualna čestica *a*. Gore je već navedeno da *a* označava gotovu prošlost, odnosno perfekt. Čestica *a* specifična je po tome što uvijek stoji točno prije glavnog glagola. Autori gramatike opisuju kako, u slučajevima kada je glagol, odnosno predikat, složen od npr. pomoćnog i glavnog glagola,

čestica *a* i dalje dolazi neposredno prije glavnog glagola, odnosno između pomoćnog i glavnog glagola:

Mi *ker a* kumpra outo. „Želio sam kupiti auto.“

- (33) *E konsekuenshanan di grip por ta mas serio pa bo kompará ku*
 čl. im. prij. im. glag. m.glag. pril. prid.prij.zamj. glag. vezn.
 DET posljedice od gripa moći biti više ozbiljno za ti upoređujući s DET

un hende ku no ta den e grupo di riesgo.

čl. im. vezn.čest. m.glag. prij. čl. im. prij. im.
 čovjek koji NEG biti u DET skupina od rizik

„Za Vas bi posljedice gripe mogle biti ozbiljnije nego za nekoga tko nije u rizičnoj skupini.“

- (34) *Bo mester tuma prek kontra grip tur aña atrobe.*
 zamj. glag. glag. im. prij. im. zamj. im. pril.
 ti morati uzeti cjepivo protiv gripa svi godina opet
 „Morate se ponovno cijepiti protiv gripe svake godine.“

- (35) *E mihó temporada pa bo hasi esei ta entre meimei di òktober*
 čl. prid. im. prij. zamj. glag. zamj. m.glag. prij. im. prij. im.
 DET najbolje vrijeme za ti učiniti to biti između pola od listopad

i meimei di novèmbor.

vezn. im. prij. im.

i pola od studeni

„Najbolje vrijeme za to je između sredine listopada i sredine studenog.“

Kao što se očekivalo, drugi je tekst pokazao višu razinu jezika, odnosno kompleksniju gramatičku strukturu. Ne samo da su rečenice bile proširene, u nekim slučajevima su se pojavili primjeri složenih, pa čak i zavisno složenih rečenica. Za samu analizu bilo je od presudne važnosti znati značenje, odnosno, imati prijevod teksta. Kreolski jezici imaju specifičnu gramatičku strukturu te je u nekim slučajevima vrlo teško dokučiti koji rečenični dijelovi „obavljaju“ koju funkciju.

U gornjim se tekstovima primjećuje visoka razina korištenja prijedloga, bilo u funkciji označavanja padeža, stvarnih prijedložnih oznaka ili u funkciji veznika. Tekstovi ostavljaju dojam jednostavnosti i niske razine jezika, no, zapravo je vrlo zahtjevno izvršiti kvalitetnu analizu teksta na nepoznatom jeziku, i to služeći se gramatikom, rječnicima i tekstovima na pomoćnim jezicima.

Upravo ta prividna jednostavnost, po mom mišljenju, daje pravi pogled na kreolske jezike. Možda „zvuče“ infantilno i dječje, no njihov je gramatički ustroj utoliko zahtjevan baš zbog toga što se trudio biti jednostavan i, laički rečeno, nije se zamario raznim nastavcima za glagolska vremena ili načine, već je odlučio za takvo što naći rješenja kao što su primjerice vremensko - aspektualne čestice.

Takva jednostavnost povlači druge probleme, koji su potreba da se apsolutno svaka riječ mora sagledati unutar konteksta u kojem se koristi. Bez kontekstualne podloge za većinu je riječi nemoguće odgovorno tvrditi kojoj vrsti riječi pripadaju ili koju funkciju u rečenici vrše. Primjer toga vidi se na aspektualnoj čestici/pomoćnom glagolu *ta*, ili osobnoj/posvojnoj zamjenici *bo*.

8. Sličnosti papiamenta s portugalskim i nizozemskim jezikom

Već je u ranijim poglavljima navedeno kako je papiamentu ishodišni jezik i španjolski i portugalski, odnosno, oni daju leksičku bazu. No, osim portugalskog, čiji će se utjecaj u ovom poglavlju promatrati, na papiamento je utjecao i nizozemski jezik, budući da su Nizozemci kolonizirali otoke na kojima se danas govori papiamento.

U ovom poglavlju bit će usustavljen pregled sličnosti, bile one na leksičkoj, sintaktičkoj ili nekoj drugoj razini, sa portugalskim i nizozemskim jezikom.

8.1. Sličnosti s portugalskim jezikom

Ne treba posebno naglašavati da će najviše sličnosti s portugalskim jezikom papiamento imati u području vokabulara, budući da je on ipak kreolski jezik s leksičkom bazom (uz španjolski) na portugalskom jeziku, tako da će ovdje biti izostavljen popis leksema za koje je potvrđeno (Jacobs, 2013) da su samo portugalskog podrijetla.

Ranije u ovom radu govorilo se o vokabularu papiamenta, gdje je spomenuto da je Jacobs (2013) donio dosad najiscrpniji pregled riječi koje zasigurno svoje ishodište nalaze u portugalskom jeziku. No, osim vokabulara, spomenute su i neke druge značajke jezika koje su potekle iz portugalskog, primjerice:

- [...] prijedlog „na“ je bez sumnje potekao iz port. „na“ (< *em+a*), a ne iz špa. „en“ (Jacobs, 2013: 154)
- sufiks *-mentu* (npr. pap. *kasamentu* „brak“) generira mnogo riječi u papiamentu koje tada nose značenje neke radnje, a Jacobs (ibid.: 157) nije uvrstio te lekseme u svoj popis, već samo sufiks kao takav

Druge primjere donosi Holm:

- Portugalski „sabe“ (< pt. saber „znati“) se uvukao u nekoliko pidžina i kreolskih jezika, a neki od njih (npr. Papiamentu CS, Sranan CE i Tok Pisin) imaju habitualni označivač u formi „sa“ (Holm, 2004: 185).⁴⁵

⁴⁵ Holm (ibid.) jedini je autor korišten pri pisanju ovog rada kod kojega se u slučaju papiamenta spominje *sa* u ulozu koji zapravo igraju aspektualne čestice ([...] *habitual marker with the form „sa“*) navedene ranije u ovom radu. Rječnici papiamenta *sa* definiraju kao glagol „znati“, a kada se pogleda tekst na papiamentu (npr. rečenica u tekstu „Prek kontra grip“, iz kojeg je ulomak analiziran u ovom radu; *Ta importante pa sa e ora ei ku*; u primjerice portugalskoj inačici teksta (koja je u ovom slučaju najbliže doslovno prevedena) prevedeno kao „Então é importante **saber** isto“), značenje te „čestice“ *sa* je također glagola „znati“ kao glavnog glagola, a ne u

- vremensko-aspektualna čestica *lo* dolazi od pt. *logo* „odmah“ (ibid.: 80)
- perfektivni označivač *kaba* dolazi iz pt. *acabar* „završiti“, a nalazi se u kreolskim jezicima portugalske leksičke osnove u Aziji i, među ostalima, u papiamentu (ibid.: 124)

8.2. Sličnosti s nizozemskim jezikom

Iako nizozemski jezik nije bio ishodišni jezik papiamenta, njegov se utjecaj ipak vidi, budući da je on *jezik administracije, politike i obrazovanja* (Jacobs&Muysken, u izradi: 11.4) i zadržao je tu svoju povijesno bitnu ulogu na otocima.

Nekoliko primjera gdje se više ili manje jasno vidi utjecaj ili čak potpuno preuzimanje iz nizozemskom jezika donose već spomenuti autori (ibid.):

- pap. *wordu*, koji se koristi kao pomoćni glagol u tvorbi pasiva, dolazi od niz. *worden* (ibid.: 11.4.2)
- neki kolokvijalni izrazi sadrže posuđenice iz nizozemskog, npr. *masha danki!* „puno hvala“ ili *wablie?* „što?“ (ibid.: 11.5)
- papiamento, kao i nizozemski, uvelike koristi prijedloge, a nizozemski je utjecao na češću upotrebu prijedložnih konstrukcija umjesto direktnog objekta, primjerice:
 - pap. *pone presion riba un hende* „vršiti pritisak na nekoga“
niz. *druk op iemand zetten*; trad. pap. *presioná un hende* (ibid.: 11.5.5)
- papiamento iz nizozemskog posuđuje prefikse i sufikse, kao primjerice prefiks *ge-*, koji se djelomično produktivno koristi u papiamentu za tvorbu glagolskog pridjeva radnog (past participle), primjerice:
 - pap. *wak-hewak* „gledati-je gledao“ (ibid.: 11.6.2)

Primjer posuđivanja iz nizozemskog spominje i Holm (2004):

- iz nizozemskog je papiamento posudio samoglasnike, kao /y/ i /œ/ (ibid.: 80)

funkciji označavanja aspekta, ili *označivača navike* (habitual marker), kao što je naveo Holm (ibid.), koji kao primjer daje: *Papiamentu CS*; „*Maria sa bende piska.*“; „*Mary sells fish.*“ (*Michel ms.*) (ibid.: 184), a to objašnjava ovako: *Finally, there is a widespread semantic merger between a number of creole habitual markers and verbs ranging in meaning from 'know (how to do)' to 'be able (to do)'* (ibid.: 185); (Konačno, raširena je pojava semantičkog povezivanja brojnih kreolskih oznaka habitualnosti i glagola koji obuhvaćaju značenja od 'znati (kako činiti)' do 'moći (činiti)'). Prijevod Petra Pugar

- pap. *hür* „unajmiti“ (niz. *huren*) i pap. *drük* „pritisnuti“ (niz. *drukken*) (ibid.: 147)

9. Književnost na papiamentu

Iako su kreolski jezici, kao što je već spomenuto, često bili opisivani kao iskrivljeni dijalekti i smatralo se da nagrđuju normirane varijante svojih ishodišnih jezika, danas su književna ostvarenja na tim jezicima počela uživati visoku razinu prihvatanja. Tako su autori književnosti na kreolskim jezicima postali privlačni ne samo široj, anglo- i frankofonoj, publici i kritici, već i izdavačkim kućama (Buzelin&Winer, 2008). Štoviše, među njima ima i nagrađivanih autora, a sve su otvoreniji široj publici zahvaljujući sve boljim i dostupnijim prijevodima na nekoliko jezika (ibid.).

Ostvarenja na kreolskim jezicima nalaze se već u 17. stoljeću, iako je teško reći da su ona tradicionalno književne svrhe. Riječ je, naime, o zapisima ili navodima o putovanjima ili sudskim procesima, gdje je kreolski jezik *vjerojatno zapisan zbog autentičnosti i jasnoće* (ibid.: 639). Papiamento, za razliku od većine drugih kreolskih jezika, ima visok prestiž i govori se u svim društvenim situacijama. Zbog toga ne čudi i da postoji veliki književni opus napisan na papiamentu. U nastavku će se zapisati pregled povijesti književnosti, autora i nekih bitnijih radova na papiamentu.

Možda najvažnije djelo koje objedinjuje autore na papiamentu, spomenuto od nekoliko autora (Buzelin&Winer, Rutgers, Broek, Rojer&Aimone...) iako nije beletrističko, je *Pa saka kara. Antologia di literatura Papiamentu*, autora Berry-Haseth et al. (1998), koje donosi iscrpan pregled književnosti na papiamentu. Među najbitnijim autorima spomenutima u gore navedenoj antologiji su i imena poput Henry Habibe, Frederico Oduber, Pierre A. Lauffer, Elis Juliana, Luis H. Daal, Guillermo E. Rosario i drugi, a svi su oni pisali u razdoblju prije drugog svjetskog rata, kako navodi Rutgers (2004). Isti je autor u istom članku *antilijansku* književnost podijelio na tri vrste:

- književnost koju sačinjavaju putopisi, pisani za europsku publiku, i koje su napisali „prolaznici“ na otocima;
- književnost koju pišu *kolonisti*, došljaci koji su se zadržali na otocima, i koji pišu o kolonijalnom dobu;
- književnost koju pišu autohtoni stanovnici otoka, i sa njima započinje prava antilijanska književnost.

Književnost koju Rutgers (ibid.) klasificira kao „nulto poglavlje“ antilijanske književnosti je upravo ova druga, koju pišu kolonisti, i to u 18. stoljeću. Njihova su djela, prema Rutgersu, objavljivana u novinama *St. Eustatius Gazette* i *The Curaçao Gazette* (koji

će se četiri godine kasnije u Nizozemskoj tiskati kao *De Curaçaosche Courant*), a pisali su o političkim i socio-ekonomskim prilikama. Ipak, na samom početku ne treba zaboraviti i ona djela koja nisu zapisana, već prenesena usmenom predajom, odnosno, pjesme i narodne priče koje datiraju iz 17. stoljeća, a govore o vremenima ropstva. Takve je pjesme i priče, početke književnosti, Rutgers nazvao *Luango-verhalen*, a njihovo je podrijetlo s otoka Curaçao (ibid.).

Treba napomenuti da književnost na otocima prati političke i društvene događaje na otocima. Tako su događaji kao npr. ustanak robova 1795. i emancipacija 1863. preslikani na književna djela, primjerice, pjesme koje opisuju borbu Tule i robova ili, u drugom slučaju, pjesme zahvale kralju Willemu III i sl. Baš je nakon emancipacije 1863. situacija uvelike olakšana za književnost na papiamentu i jezik općenito te književnost na papiamentu ima veće šanse za uspjeh. Ipak, krajem 19. stoljeća na otocima dominira pretežito španjolski jezik te u nešto manjoj mjeri engleski jezik. Nizozemski jezik, kojeg Nizozemska nije nametala svojim kolonijama (ipak se tu radilo o pretežito katoličkom stanovništvu koje je sa primjerice svećenicima komuniciralo na „narodnom“ jeziku), našao je svoj put početkom 20. stoljeća, s novim etičko-političkim pravcem koji je tim više osnažio sa širenjem tvrtke Shell, naftne rafinerije na Curaçao. U 50-ima i 60-ima dvadesetog stoljeća puno autora piše romane na nizozemskom jeziku o bijelom stanovništvu, koje je u manjini, i njihovom odnosu sa preostalim stanovništvom, kao npr. Cola Debrot, Boeli van Leeuwen i Tip Marugg. Donekle suprotnu situaciju, onu o životu i snovima pripadnika crnog stanovništva, opisuje Frank Martinus Arion (ibid.).

Što se tiče književnosti na papiamentu, ona je izrodila nekoliko bitnih autora nakon drugog svjetskog rata, a njihova su djela objedinjena u već gore napomenutoj *Pa saka kara*.

Broek (1997), pak, naglašava da je baš vrijeme drugog svjetskog rata dalo neka od najboljih književnih ostvarenja i najzapamćenijih autora, što je bio i slučaj na otoku Curaçao. Neki od primjera su i pjesme koje su se pjevale tada (a znaju se pjevati i danas), kao npr. *Bula waya*, a neka su djela udarila i temelje svojim sljedbenicima. Dobar primjer toga je zbirka *Cancionero Papiamento* (1944), kojoj su autori Jules de Palm, Pierre Lauffer i René de Rooy. Zbirka je to koja donosi pjesme ratne tematike, a bitna je ne samo zbog toga, već iz razloga što je pisana na papiamentu. Kako navodi Broek, ovo je djelo bitno za povijest književnosti na papiamentu, a nastalo je zbog sve veće prevlasti književnosti pisane na engleskom, nizozemskom i španjolskom jeziku. Ne samo da su autori puno napravili za status papiamenta kao jezika, već su i pogurali stanovnike otoka Curaçao da se osjećaju uklopljenima u tadašnje socio-političko okruženje (drugi svjetski rat, odnos s Kraljevinom Nizozemskom itd.) (ibid.).

Gore spomenuto propagiranje nizozemskog jezika u dvadesetom stoljeću direktno se može povezati sa časopisom *De stoep* (1951), koji je dao priliku autorima koji pišu na nizozemskom jeziku, a oni su time izgradili bitan temelj za nizozemsku književnost na otocima (ibid.).

Bitno je napomenuti da otok Curaçao, kao i u ostalim životnim aspektima, tako i u književnosti, igra glavnu ulogu u antilijanskom otočju. Broek (2011) piše o tzv. *kreolizaciji* književnosti na nizozemskom jeziku i na papiamentu, koja se odvijala nakon drugog svjetskog rata. Taj su trend započeli Pierre Lauffer i Cola Debrot. No, to se nije samo odrazilo u poeziji i prozi, već i u dramaturgiji. Tako je to doba, primjerice, donijelo nekoliko adaptacija poznatih svjetskih drama na papiamento i to autora kao što su Shakespeare, Brecht, Sartre i dr. Te su adaptacije zadržale početnu ideju i smisao, no bile su smještene u poznato društveno okruženje, s prepoznatljivim lokalnim likovima. Najviše su u takvim adaptacijama bili angažirani May Henriquez-Álvarez Correa, Jules de Palm i Nydia Ecury. Njihove adaptacije nisu više bili samo čisti prijevodi izvornika ili originalni radovi pod isključivim utjecajem katolicizma te na taj način s vremenom potaknuli osnivanje kazališnih grupa koje će nastaviti njihovim putem, kao *Mascaruba* (Aruba, 1961.) i *Thalia* (Curaçao, 1967.). Curaçao je, kao rezultat dubokog nezadovoljstva između dviju najslabijih socio-ekonomskih skupina na otoku, crne i miješane rase, 1969. doživio jaku revoluciju. U iduća dva desetljeća književnici će biti vjerni principu oslobođenja „osuđenika zemlje“, iz čega su nastale dvije vrlo bitne parole: *Awor nos ta manda* ('Sada je vlast naša') i *Di-nos-e-ta* ('Naše je'). Djela oko njih su opisana kao kolonijalna i intelektualna, a spominje se i prošlost i sadašnjost, ali i budućnost naroda. U njima se kritizira iskorištavanje koje su nametnuli kolonizatori, a donijela su i neke revolucionarne ideje koje pogoduju pokretu za nezavisnost. Autori koji djeluju u tom okruženju su Rhony Sillé, Angel Salsbach, Stanley Bonifacio, a pridružuju im se i Diana Lebacks, Laura Quast, Edsel Provence i René V. Rosalia, s ciljem odmaka od nekadašnjih adaptacija i uvođenjem narodnog folklora u predstave (ibid.).

U suvremenoj književnosti stanje je raznoliko, a djela autora mogu se naći na nekoliko načina. Papiamento je kao jezik povlašten što ima nekoliko institucija koje brinu o njemu. Primjer jedne takve je i FPI⁴⁶, gdje djeluju autori kao što su Leo Regals, Elis Juliana, Ruth Zefrin, Ruthie Pantophlet, Roland Colastica i dr. To su autori većinom dječje književnosti, ali i one za mlade i odrasle. Još autora dječje književnosti može se naći na stranicama

⁴⁶ Fundashon pa Planifikashon di Idioma; www.fpi.cw

papiamento.aw, gdje njihov DdE⁴⁷ nudi i domaće autore, ali i prijevode poznatih svjetskih autora, primjerice, Jules Verne, Daniel Defoe, Olga Orman, Pierre Lauffer, Roland Colastica i još puno drugih.

⁴⁷ Departamento di Enseñansa

10. Prestiž papiamenta

O neobičnom, visokom, prestižu papiamenta već su pisali ranije spomenuti autori, primjerice Holm⁴⁸, ali zašto je tome zapravo tako? Prema Vázquezu (2010), razloga je nekoliko. Treba napomenuti da je do kraja 17. stoljeća na karipskom području (konkretno otok Curaçao) postojala prisutnost čak pet jezičnih skupina koje su mogle izvršiti svoj utjecaj na papiamento, a to su bili *amerindian*, španjolski, portugalski, nizozemski i afrički jezici (ibid.). Vrlo bitna činjenica koju treba istaknuti je i ta da je papiamento od svih tih jezika postao svojevrsna *lingua franca*, čak su i portugalski Židovi doseljeni na Curaçao radije koristili papiamento. Iako je nizozemski jezik, kao službeni, bio jezik obrazovanja i uprave, papiamento je na otocima postao jezik trgovine, religije i svakodnevnog života (Munteanu, 1996, prema ibid.).

Prema Romeru (1987, prema ibid.) dolazak nizozemske tvrtke Shell na Curaçao 1915. godine je izvršio direktan utjecaj ne samo na društvo, već i na jezik otoka. Žitelji tog otoka smatrali su Nizozemce strancima i nizozemski jezik stranim. U cijelu je priču uključen i dolazak radne snage iz Surinama, Madeire i susjednih otoka, što je pogodovalo tome da su se gore navedeni žitelji počeli zatvarati i u njima je rastao osjećaj zajednice, što je posljedično održavalo papiamento na životu. Došlo je do vrlo zanimljivog okreta: protestantske obitelji s otoka počele su također govoriti papiamentom, a radna snaga iz Surinama je slijedila njihov primjer⁴⁹, sve kako bi se bolje asimilirali, jer je govoriti kreolski jezik značilo biti *insider*.

Nezadovoljstvo stanovništva stalnim iskorištavanjem koje su Nizozemci sustavno provodili rezultiralo je protestom 1969. godine, kada se počela raditi jasna razlika između europskih Nizozemaca i onih koji žive već dulje vrijeme na otoku. Tako postoje primjeri gdje su nasilni napadi bili usmjereni isključivo prema Europljanima, dok su oni koji govore papiamento bili isključeni od napada i smatrani „njihovima“. Govornici papiamenta su tijekom tih godina bili stigmatizirani jer nisu govorili „kulturnim“, odnosno, europskim, jezikom, što je samo rezultiralo jačim osjećajem ponosa i identiteta jezične zajednice (Anderson&Dynes, 1975, prema ibid.).

Prema istraživanju (Wiel, 2010) provedenom na govornicima papiamenta, gotovo su svi sudionici izjavili da je papiamento ili važan dio ili srž njihove kulture, ono što ih razlikuje od ostalih otoka na tom području. To je istraživanje pokazalo da kreolski jezik kao npr.

⁴⁸ „Papiamentu enjoys unusually high prestige for a creole language; it is spoken by all social classes in many settings and is widely used in the media.“ (Holm, 2005: 76)

⁴⁹ Surinamcima je bilo uvelike lakše naučiti papiamento

papiamento pomaže autohtonoj zajednici da se osjeća samostalnom i odvojenom od kolonizatorske prošlosti⁵⁰. No, zanimljivo je da je ovo istraživanje pokazalo da, iako postoji takav ponos i kulturalna uključenost papiamenta u zajednici i papiamento bi bio puno lakši način edukacije stanovništva, ne misle svi da bi papiamento trebao biti jezik obrazovanja. Razloga je nekoliko, kako navodi autorica teksta, među kojima su najčešći oni da će djeca koja budu imala obrazovanje na papiamentu biti ograničena u daljnjem razvoju, obrazovanju i zapošljavanju isključivo na otoke (dok, ako uče nizozemski, imaju puno više mogućnosti). Također se navodi problem toga da papiamento, kao kreolski jezik, ne nudi svom govorniku potpunu tečnost, odnosno, postoje situacije u kojima je potrebna uporaba nekog pomoćnog jezika da bi se u potpunosti prenijela informacija (ibid.).

Gore navedeni podatci mogu se povezati s onima koje navodi Eckkrammer (1999) u članku o standardizaciji papiamenta: najveći protivnici uvođenja papiamenta kao jezika obrazovanja su upravo materinji govornici tog jezika, koji sumnjaju u kvalitetu vlastitog jezika, a obrana i zalaganje za kreolske jezike u velikoj većini slučajeva isprva dolazi od strane alohtonih stanovnika, u slučaju papiamenta to je bilo od strane govornika španjolskog i nizozemskog jezika, a tek kasnije od onih kojima je to materinji jezik. Eckkrammer u nastavku piše kako je vrlo teško shvatiti takav razvoj događaja, pogotovo ako se uzme u obzir da su tzv. ABC-otoci uživali začuđujuće „blag“ tretman od svojih bivših kolonizatora, u usporedbi s ostalim kolonijama svijeta, kao i visoku razinu autonomije. Razdoblje nakon II. svjetskog rata bilo je vrlo podobno za daljnji razvoj situacije u smjeru autonomije i samouprave tih otoka. Tu je tako nastalo jako plodno tlo na kojem se papiamento mogao u potpunosti razvijati uz potpuni proces jezičnog planiranja, što se u drugim jezicima nije dogodilo (ibid.).

Nakon gore navedenog ustanka 1969. godine, promijenio se i stav književnika prema papiamentu. Naime, puki prijevodi i adaptacije na papiamentu više nisu zadovoljavali te se sve više pišu autorska djela na kreolskom jeziku⁵¹. Uslijedilo je problematično pisanje ortografije papiamenta, što je rezultiralo time da Bonaire i Curaçao danas imaju fonološki pravopis, dok Aruba koristi etimološki *spelling*, što nije bilo od pomoći procesu standardizacije koji je predstojao (ibid.).

⁵⁰ Iako govore jezikom koji je nastao kao direktna posljedica njihovog kontakta s kolonizatorima, pokazalo se da im baš taj kreolski jezik daje osjećaj zajednice odvojene od kolonizatora i te prošlosti (Wiel, 2010)

⁵¹ Treba napomenuti da se nedugo nakon toga situacija „vraća na staro“, odnosno, budući da isključivošću autorstva ne bi daleko dogurali u domeni prestiža, statusa i korpusa, prijevodi i adaptacije opet postaju popularni, ali u primjerima koji nisu toliko eksponirani, npr. dječja književnost

Uz sve navedene faktore: kulturni identitet i uska povezanost jezika sa zajednicom, velika potpora bivših kolonizatora, jaka potpora jezičnom planiranju, treba još i napomenuti da je za visoki prestiž papiamenta, uz gore navedene, odgovorna i izuzetno visoka pismenost stanovništva tzv. ABC-otoka (Vázquez, 2010). Papiamentu u budućnosti predstoji razvitak i održavanje, uz jačanje jezične zajednice, fundacija, udruga i književnosti, ali i uz veliku potporu vlasti.

11. Zaključak

Jezici kao kreolski naočigled zaista izgledaju jednostavno. Zašto i ne bi, kada im je struktura pojednostavljena, a neke sastavnice, bile one semantičke ili morfološke, uvelike reducirane. Izostanak padeža, glagolskih vremena i načina te neke generalne složenosti rečenica, sve su to sastavnice koje se čine kao savršeni nedostatak svakog jezika kojeg bi netko htio proučavati ili naučiti. Manje je više, ali ne u slučaju kreolskih jezika. To postaje savršeno jasno u situacijama kada je apsolutno nemoguće shvatiti sadržaj nekog jednostavnog izraza upravo zbog toga što je pojednostavljivanjem ili ukidanjem komponenata došlo do situacija ambigviteta, gdje je kontekst od izuzetne važnosti. Bez konteksta je gotovo nemoguće prevesti i razumjeti neke od rečenica na papiamentu. Jednostavnost postaje teret u onom trenutku kada je razumijevanje uvjetovano postojanjem prijevoda ili inačica na drugim jezicima.

Prividna jednostavnost, kao i u prošlosti usustavljeno podcjenjivanje kreolskih jezika nije nimalo pomoglo niti doprinijelo kreolistici kao grani lingvistike. Neke su pojave toliko slične ili bliske da ih je teško razlikovati bez da jedna ne isključuje drugu, što se može vidjeti kod primjera toga da je kod definiranja primjerice pidžina bitno napomenuti što on po definiciji je, ali i ono, odnosno, one pojave, koje po definiciji nisu pidžin. Rijetki će se lingvisti upustiti u isključivo definiranje pojmova na području kreolistike, baš zbog toga što je to mlada, ali i donekle neusustavljena disciplina. Ono na čemu zasigurno treba raditi je preglednije i jasnije definiranje pojmova, povećavanje literature ove tematike na svim jezicima i općenito bavljenje kreolistikom.

Konkretan primjer papiamenta kao predmeta proučavanja i primjera uspješnog kreolskog jezika pokazao se u potpunosti opravdanim izborom. Ne samo da uživa visoki prestiž, već je i vrlo zanimljiva kombinacija jezičnih ispreplitanja i kulturnih utjecaja. Jezik je to bogate povijesti te izmiješanih rasa i naroda u suživotu s jezikom bivših kolonizatora, nizozemskim. Papiamento ima široku paletu rečenične složenosti i vrlo simpatično usvaja leksik drugih jezika. Kao izuzetno bitan doprinos ovom jeziku treba spomenuti i vrlo jaku jezičnu zajednicu te potporu Nizozemske kao bivšeg kolonizatora, a današnjeg „administratora“. Književnosti koja je pratila razvoj društva i političke scene, kao i debate oko podrijetla i nastanka tog jezika primjeri su koji privlače znanstvenike da se bave ovom temom te tako ona, kao i interes za papiamento, živi.

Kao što se papiamento pokazao savršenim izborom, tako se pisanje na temu kreolskih jezika pokazalo možda ne tako savršenim izborom, već zahtjevnim zadatkom. Koliko god da su kreolski jezici tek u recentnijoj prošlosti u potpunosti prihvaćeni i počeli biti proučavanima, i dalje se, kao što je već nekoliko puta napomenuto, o njima na hrvatskom jeziku izuzetno malo pisalo. Zadatak tako nije zahtjevan zbog literature na stranom jeziku, već zbog opreza i sustavnog prilagođavanja i traženja terminologije, koja, istina, nije toliko bitna, koliko potrebna. U tekstu se, primjerice, mogu pronaći termini poput vremensko-aspektualne čestice, čije se nazivlje moralo prilagoditi i specifičnoj vrsti riječi koja se javlja u papiamentu, ali i njenoj ulozi u strukturi rečenice, kako bi se što jasnije opisalo pojavu koja u hrvatskom jeziku ne postoji. Ovaj bi rad, upravo zbog navedenih problema kao što su nedostatak literature i mala količina pisanih tekstova o kreolistici na hrvatskom jeziku, trebao kroz probleme, pojmove i prijevodna rješenja koje obrađuje i analizu koju predstavlja na hrvatskom jeziku dati barem kratki uvid u tematiku i terminologiju kreolskih jezika, posebice papiamenta te tako ovu temu otvoriti i olakšati (ponajviše u pregledu literature) nekim budućim autorima.

Nekad podcjenjivani jezici, koji su se smatrali iskrivljenima, danas su sve popularniji i sve se više o njima piše, čita i podučava. Nažalost, čini se da je papiamento jedan od rijetkih koji se mogu pohvaliti statusom „uspješnog“ kreolskog jezika te tako, nasreću, nije dobar ogledni primjerak prosječnog kreolskog jezika.

12. Sažetci

SAŽETAK: Kreolistika se kao grana lingvistike razvija tek u zadnje vrijeme. Dugo su vremena kreolski jezici bili smatrani manje vrijednima, ako uopće jezicima. Pojave poput pidžina, a u kasnijoj fazi i kreolskih jezika, nastale su kao rezultat produljenog kontakta barem dvije jezične zajednice koje ne međusobno ne govore tuđe materinje jezike. Taj je produljeni kontakt nastajao najčešće u situacijama koje su bile direkta posljedica kolonizacije od 15. stoljeća nadalje: prijenos robe i ljudi, trgovina, robovlasništvo i naseljavanje osvojenih kolonija. U ovom se radu fokus stavlja na kreolski jezik Karipskog otočja, točnije otoka Aruba, Bonaire i Curaçao - papiamento. Ta su tri otoka bila kolonizirana od strane nizozemske pomorske kompanije WIC, a danas su ta tri otoka, uz ostale, karipski dio Kraljevine Nizozemske. Papiamento je kao kreolski jezik pojednostavljen, ali je u potpunosti funkcionalan u svakoj situaciji u kojoj bi se njegov govornik mogao naći. Osim jezičnog, bilo je potrebno dati i društveni pogled na razvoj ovog jezika. Tako su opisane povijesno-geografske značajke utjecaja raznih europskih jezika na razvoj papiamenta, koje su također bile preslikane u književnosti tog jezika i tih otoka, kao i današnja situacija i status jezika, koji uživa iznenađujuće visoki prestiž za jedan kreolski jezik. Jezična je pak strana papiamenta u ovom radu bazirana oko gramatičke analize dvaju tekstova, na kojima je dočarana jezična struktura.

KLJUČNE RIJEČI: kreolski jezik, pidžin, papiamento, Aruba, Bonaire, Curaçao, WIC, kolonizacija

SAMENVATTING: Creoolse studies zijn tegenwoordig een serieus onderzoeksgebied van de taalkunde. Lange tijd werden creooltalen als minderwaardig, zelfs als geen talen, beschouwd. Fenomenen zoals pidgin, en creoolse talen in een later stadium, ontstaan als gevolg van een langdurig contact tussen ten minste twee taalgemeenschappen die elkaars moedertaal niet spreken. Dit langdurig contact ontstond het vaakst in situaties bij de kolonisatie vanaf de 15de eeuw: de overdracht van goederen en mensen, de handel, de slavernij en de kolonisatie van de veroverde koloniën. Deze scriptie richt zich op de creoolse taal van het Caribisch gebied, in het bijzonder de eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao: het Papiaments. Deze drie eilanden werden door het Nederlandse maritiem bedrijf WIC gekoloniseerd. Vandaag vormen de drie eilanden, onder andere, het Caribische deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Het Papiaments is een 'simpele taal', maar volledig functioneel in alle situaties waarin de sprekers zich zouden kunnen vinden. Behalve de beschrijving van de taal zelf was het ook noodzakelijk om de maatschappelijke weergave van de ontwikkelingen van het Papiaments te tonen. Deze scriptie beschrijft dan ook de historische en geografische kenmerken van de invloed die de verschillende Europese talen op de ontwikkeling van het Papiaments hadden. Dat gaf ook een uiting aan de taal- en letterkunde van deze eilanden, zoals ook aan de huidige situatie en de status van de taal. Het Papiaments geniet vandaag van een verrassend hoog aanzien voor een creoolse taal. In dit werk is het taalkundige deel van het Papiaments op een grammaticale analyse van twee teksten gebaseerd, waarin zijn linguïstische structuur wordt getoond.

STEEKWOORDEN: creool, pidgin, Papiaments, Aruba, Bonaire, Curaçao, WIC, kolonisatie

SUMMARY: Creole studies developed only recently as a branch of linguistics. For a long time creole languages were considered inferior, if at all languages. Phenomena such as pidgin, and at a later stage creole languages were created as a result of prolonged contact of at least two linguistic communities that do not speak each other's native language. This prolonged contact emerged most frequently in situations that were direct consequences of colonization from the 15th century onwards: the transfer of goods and people, trade, slavery and colonization of conquered colonies. This paper focuses on the creole language of the Caribbean, specifically the island of Aruba, Bonaire and Curaçao - Papiamentu. These three islands were colonized by the Dutch maritime company WIC, and today the three islands, among others, form the Caribbean part of the Kingdom of the Netherlands. Papiamentu is simplified, but fully functional in any situation that his speaker could find. In addition to the language, it was necessary to show the social view of the development of this language. It describes the historical and geographical features of the impact of various European languages on the development of Papiamentu, which were also reflected in the language and literature of these islands, as well as the current situation and status of the language, and Papiamentu enjoys a surprisingly high prestige for a creole language. The linguistic part of Papiamentu in this work is based around the grammatical analysis of the two texts, in which its linguistic structure is shown.

KEY WORDS: creole, pidgin, Papiamentu, Aruba, Bonaire, Curaçao, WIC, colonization

RESUMO

Introdução

A linguística tem como uma das suas disciplinas mais recentes a disciplina das línguas crioulas. As línguas crioulas foram criadas em situações de contato prolongado entre dois (ou mais) grupos dos falantes que não falam as línguas maternas dos outros. Este contato foi estabelecido mais ou menos nos séculos XV até XVII, quando as grandes nações colonizadoras da Europa, como os Ingleses e os Portugueses, colonizaram o mundo. Entre outros, os Portugueses colonizaram a costa oeste da África, de onde, mais tarde, os Holandeses transferiram os escravos para as Américas. A língua que está descrita neste texto, o papiamento, fala-se nas ilhas Aruba, Bonaire e Curaçao. Curaçao foi a ilha mais importante do comércio dos escravos nos séculos XVI e XVII. Hoje as ilhas são a parte Caribã do Reino holandês.

Línguas crioulas

As línguas crioulas foram, até recentemente, desvalorizadas e foram consideradas abominações das línguas europeias. Mencionava-se a existência de *broken English* ou *bastard Portuguese*. Considera-se que há mais de 500 línguas crioulas e pidgins e que as línguas que foram a base para estas são inglês, francês, espanhol e português.

Um „crioulo de base portuguesa“ significa que a maioria do vocabulário chegou da língua portuguesa. A especificidade das línguas crioulas é que são simplificadas, a gramática é básica e simples, possuem semelhanças gramaticas com as línguas africanas, mas o que é importante é que a língua tem que ter funcionalidade total em todas as situações.

Antes de se poder reconhecer um crioulo, tem que se defini-lo e distingui-lo dos pidgins. Um pidgin não tem a geração dos falantes nativos e é usado somente para a comunicação básica. Um crioulo tem uma geração de falantes nativos e é usado em todas as situações. Mas, temos de ser prudentes com esta definição básica dos pidgins e crioulos. Há casos onde um pidgin tem tido uma geração de falantes nativos.

Além dos pidgins e crioulos existem outras formas de „línguas“ de contato, como a *lingua franca*, o *koiné* e outros.

Há casos em que as línguas crioulas cessam de existir por causa de outras línguas de um maior prestígio, p.e. inglês. A descrioulização pode ser o início do desaparecimento de um crioulo.

As grandes navegações de Portugal e Holanda

No século XV, Portugal começou com as suas grandes navegações com os grandes navegadores como Bartolomeu Dias e Vasco da Gama. Os Portugueses na metade do século XV já tinham propriedades na Índia, onde os Holandeses chegaram mais tarde. Estes países foram provavelmente os maiores concorrentes, mas nunca se bateram na Europa, só no mar. Quando mais tarde já tinham colonizado a costa oeste da África, começou o comércio dos escravos para as Américas. O comércio que inicialmente foi português mais tarde tornou-se holandês. Os Holandeses ocuparam as partes de Angola na África.

As partes que são importantes para o tema, as ilhas Aruba, Bonaire e Curaçao, foram colonizadas por Holandeses e o seu WIC, Companhia das Índias Ocidentais, no século XVII Curaçao mais tarde tornou-se o ponto mais importante para o comércio dos escravos, que foi numa parte administrado pelos Judeus que fugiram da Inquisição (e foram bem-recebidos pelos Holandeses liberais).

História de papiamento

Há várias teses sobre o desenvolvimento do papiamento. Uma delas fala sobre um pidgin afro-português que falavam os escravos chegados de África para o Curaçao. Considera-se que este pidgin mais tarde foi relexificado para o espanhol.

Uma outra tese considera que o papiamento foi desenvolvido de um crioulo de base portuguesa, que chegou desde o Brasil no século XVII.

A teoria mais recente é a de que o papiamento tem uma relação forte com o crioulo de Cabo Verde. Considera-se que o papiamento foi trazido do território de onde hoje se fala o crioulo UGPC e que mais tarde foi relexificado para o espanhol.

Vocabulário de papiamento

Já foi mencionado que se considera que o papiamento foi num momento relexificado para o espanhol e é verdade que muitas vezes ele se classifica como um crioulo de base espanhola. Mas, os linguístas acentuam que para a maioria das palavras não podemos ter certeza se chegam do espanhol ou do português. Por isso é mais fácil usar o termo *ibérico* quando descrever a base das palavras em papiamento.

Exemplos:

pap. <i>hariña</i> „farinha“	< pt. <i>farinha</i> ; esp. <i>harina</i>
pap. <i>doño</i> „dono“	< pt. <i>dono</i> ; esp. <i>dueño</i>

Especificidades linguísticas do papiamento

O papiamento tem 11 classes de palavras. Algumas são formadas com os sufixos.

Exemplos:

- mentu / -mento (*drifmentu* „percurso“)
- shon (*polushon* „poluição“)
- dor (*edukador* „pedagogo“)
- ero (*chumbero* „canalizador“)
- ismo (*radikalismo* „radicalismo“)

Outras palavras podem ser formadas com prefixos, que têm significados de:

- anti-* „contra“
- hiper-* „demais“
- ko- kom- kon-* „juntos“
- outo-* „só“
- re-* „de novo“

O papiamento tem o artigo definido, *e*, e o artigo indefinido, *un*. Pronomes há muitos, mas o mais usados são pessoais e possessivos, que têm a mesma forma:

- *mi/nos*
- *bo/boso*
- *e/nan - su/nan*

Existem duas grandes classes de frases no papiamento:

simples: *E kachó ta kontentu.* „O cão está contente.“

estendida: *Di kon e proyekto a frakasá?* „Porque é que o projeto fracassou?“

sem verbo: *Awor si.* „Assim pode.“

sem predicado: *Tin hende na kas.* „Há pessoas na casa.“

complexas: absoluta: *Dia ta pasa ma ni un gota di awa no ta kai for di shelu.*

„Dia a dia, sem uma gota de água a cair do céu.“

subordinada: *Nos a duna e buki na kende a pidié.*

„Nos deram os livros para quem os tem pedido.“

Talvez a mais interessante seja a partícula de tempo e aspeto. O papiamento não forma os tempos e aspetos verbais com sufixos, mas com a partícula em frente do verbo, que sempre tem a mesma forma. Existem 4 partículas: presente (ta), perfeito (a), imperfeito (tabata), futuro (lo).

Exemplos:

- *e ta rabia*
- „Ele está furioso.“

- *Ta asina ku prek kontra grip tin efekto despues di dos siman ku bo a tum'é.*
- „A vacina contra a gripe só tem efeito duas semanas após a vacinação.“

- *E foyeto akí ta informá bo tokante prek kontra grip.*
- „Este folheto dá-lhe informação sobre a vacina contra a gripe.“

A partícula *ta* pode ser usada não só para a formação do presente, mas também como verbo modal ou auxiliar:

	partícula	Verbo auxiliar	Verbo modal
+ verbo	nos ta <u>bini</u>		
+ gerúndio		nan ta <u>yegando</u>	
+ adjetivo			e mucha ta <u>kansá</u>
+ nome			esaki ta <u>mi ruman</u>

Semelhanças com a língua portuguesa e língua holandesa

Já foi mencionado que os Portugueses e os Holandeses tiveram uma influência grande sobre o papiamento, mas também as línguas deles.

Aqui alguns exemplos da influência que tem tido a língua portuguesa:

- preposição *na*
- sufixo *–mentu*
- marcador habitual *sa* < pt. saber
- partícula *lo* < pt. logo
- marcador perfetivo *kaba* < pt. acabar

Exemplos da influência do holandês:

- verbo auxiliar *wordu* < hol. worden
- frases coloquiais; *masha danki!* „obrigado!“, *wablief?* “o quê?”
- prefixo *he* < hol. ge-; *wak-hewak* „olhar – tem olhado“
- *hür* „alugar“ (hol. huren); *druk* „comprimir“ (hol. drukken)

Literatura em papiamento

As realizações nas línguas crioulas existem já no século XVII, embora seja difícil dizer que elas são tradicionalmente propósitos literários. Istos são alegações sobre viagens ou processos judiciais, onde o crioulo foi provavelmente escrito para autenticidade e clareza. O papiamento tem uma grande obra literária escrita em Papiamento.

Talvez o trabalho mais importante que reúne autores em papiamento, mencionado por vários, embora não seja ficção, é *Pa saka kara. Antologia di literatura Papiamentu*, de autores Berry-Haseth et al. (1998), que traz uma revisão abrangente da literatura sobre o papiamento. Entre os autores mais importantes mencionados na antologia acima são nomes como Henry Habiba, Frederico Oduber, Pierre A. Lauffer, Elis Juliana, Luis H. Daal, Guillermo E. Rosario e outros, tendo todos escrito no período anterior à Segunda Guerra Mundial.

A literatura antiliana pode ser dividida em três tipos:

- Literatura que consiste em livros de viagem, escritos para um público europeu, e escritos por "passadores" nas ilhas
- Ficção escrita por colonos, estrangeiros que permaneceram nas ilhas, e que escrevem sobre a era colonial
- Ficção escrita pelos habitantes indígenas da ilha

Prestígio alto do papiamento

Em 1915 Shell chegou da Holanda para Curaçao. Isto transformou esta língua e esta sociedade diretamente. A população indígena da ilha considerou todos os Holandeses inimigos e só estes que falavam o crioulo foram considerados como familiares. Além disso, o falar do crioulo deu uma sensação de que fossem diferentes dos colonizadores. Há vários fatores que atribuem ao prestígio alto ao papiamento: identidade cultural e relação com a comunidade da linguagem, um grande apoio dos ex-colonizadores, um forte apoio para o planejamento da linguagem, elevada alfabetização do povo... Papiamento no futuro, com o fortalecimento da comunidade da linguagem, fundações, associações e literatura, mas também com o grande apoio do governo, teria que ter sucesso.

Conclusão

As línguas crioulas talvez não fossem respeitadas no passado, mas já estão adquirindo a posição que lhes pertence. Para um observador objetivo as línguas crioulas podem ser muito simples, mas nesta simplicidade esconde-se a verdadeira complexidade destas línguas. Muitas vezes o conteúdo das frases não pode ser compreendido sem o contexto, ou a tradução.

O que falta a esta disciplina da linguística é uma formalidade maior e a definição e diversidade em conhecimentos semelhantes.

O papiamentu, como uma língua crioula das ilhas Aruba, Bonaire e Curaçao, tem um alto prestígio, o que não acontece frequentemente com as línguas crioulas. Com uma comunidade linguística forte, apoio grande dos ex-colonizadores e autores produtivos esta língua teria que ter sucesso e estabilidade no futuro.

12. Literatura

- Andrijašević, Marin (1993): „*Pidgin nasuprot kreolskome*“, Suvremena lingvistika. - 18 (1993), 2(34) ; str. 11-33
- Bakker, Peter (2008): „*Pidgins versus Creoles and Pidgincreoles*“, u „*The Handbook of Pidgin and Creole Studies*“, Wiley-Blackwell, Blackwell Publishind Ltd.
- Bassnett, Susan (2003): „*Estudos de tradução*“ (u izvorniku: „*Translation studies*“), prev. Vivina de Campos Figueiredo, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa
- Bethencourt, Francisco & Curto, Diego Ramada (2007): „*A expansão marítima portuguesa, 1400-1800*“, Cambridge University Press
- Bethencourt et al. (1998): „*História da Expansão Portuguesa, Volume 2*“, Temas e Debates
- Bethencourt, Francisco (1998): „*O complexo Atlântico*“, u „*História da Expansão Portuguesa, Volume 2*“, 315.-335., Temas e Debates
- Broek, Aart G. (1997): „*Geen oorlog zonder lied en letteren*“, Kristof, 36.-46., Willemstad
- Broek, Aart G. (2011): „*Alisios salitreiros: ideologia e escrita em Papiamento desde a Emancipação em 1860 (Aruba, Bonaire e Curaçao)*“, Cuadernos de literatura n.30, 59.-86.
- Buzelin, Hélène & Winer, Lise (2008): „*Literary Representations of Creole Languages: Cross-Linguistic Perspectives from the Caribbean*“, u „*The Handbook of Pidgin and Creole Studies*“, Wiley-Blackwell
- Chaudhuri, Kirti (1998): „*A concorrência holandesa e inglesa*“, u „*História da Expansão Portuguesa, Volume 2*“, 82.-107., Temas e Debates
- Coelho da Mota, Maria Antónia (1996): „*Línguas em Contacto*“, HUB FARIA, I. et al. (orgs.), Introdução à Linguística Geral e Portuguesa, Lisboa: Caminho, 505-533
- De Carvalho Cruz, Maria Luiza & Dos Santos Gomez, Nataniel (2001): „*Considerações morfológicas sobre o papiamento: gênero, número e concordância*“, Augustus, Rio de Janeiro
- Dorren, Gaston (1999): „*Nieuwe tongen. De talen van migranten in Nederland en Vlaanderen*“, Forum, Amsterdam

- Eckkrammer, Eva Martha (1999): „*The Standardisation of Papiamentu: New Trends, Problems and Perspectives*“, Bulletin suisse de linguistique appliquée, 69/1, 59.-74.
- Eckkrammer, Eva Martha (2004): „*Passive voice in Papiamentu*“, u „*Creoles, Contact and Language Change*“, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
- Holm, John (2004): „*An Introduction to Pidgins and Creoles*“, Cambridge University Press
- Jacobs, Bart (2008): „*Papiamentu: a diachronic analysis of its core morphology*“, Phrasis 2, 59-82.
- Jacobs, Bart (2011): „*Capeverdean „ta“ in its role as a progressive aspect marker*“, Papia 21 (2), 315.-334., Ludwig-Maximilians-Universität München
- Jacobs, Bart (2012): „*Origins of a Creole: The History of Papiamentu and Its African Ties*“, De Gruyter
- Jacobs, Bart (2013): „*Reassessment of the Portuguese contribution to the Papiamentu lexicon*“, Journal of Pidgin and Creole Languages, 28:1, 154-165
- Jacobs, Bart & Muysken, Pieter: „*Heritage languages in a post-colonial setting: focus on Papiamentu*“. U pripremi.
- Karabalić, Vladimir (2011): „*Sintaksa glagola nepotpunog značenja u hrvatskom i njemačkom jeziku na primjeru modalnih glagola*“, znanstveni rad, Filozofski fakultet, Osijek
- Kinney, Lucretia (1970): „*Origin and Development of Papiamentu.*“, Ohio State University, Columbia, 1970.
- Koot, Gerard (2015): „*The WIC, The Dutch West India Company*“, University of Massachusetts, Dartmouth, dostupno na:
<http://www1.umassd.edu/euro/resources/imagesessays/thewic.pdf> (2.4.2015.)
- Magalhães, Joaquim Romero (1998): „*Os limites da expansão Asiática*“, u „*História da Expansão Portuguesa, Volume 2*“, 8.-26.
- Matasović, Ranko (2001): „*Uvod u poredbenu lingvistiku*“, Matica hrvatska, Zagreb
- Mellish, Chris & Ritchie, Graeme: „*The Grammatical Analysis of Sentences*“, dostupno na:
<http://homepages.abdn.ac.uk/advaith/pages/teaching/NLP/information/gram.pdf> (3.2.2015.)

- Mühlhäusler, Peter (1986): „*Pidgin and Creole Linguistics*“, Basic Blackwell Ltd, Oxford, Basic Blackwell Inc., New York
- Muysken, Pieter & Smith, Norval (1994): „*The study of pidgin and creole languages*“, u „*Pidgins and Creoles: An introduction*“, John Benjamins B.V., Amsterdam
- Nida, Eugene A. (1991): „*Theories of translation*“, TTR : traduction, terminologie, rédaction, vol. 4, n° 1, str. 19-32
- Pereira, Dulce (2006): „*Crioulos de Base Portuguesa*“, u „O Essencial sobre Língua Portuguesa“, Editorial Caminho, Lisboa
- Radić, Teo (2012): „*Od slavića: traduktološka analiza*“, Colloquia Maruliana, str. 189.-208.
- Romaine, Suzanne (1994): „*Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics*“, Oxford University Press Inc., New York
- Rutgers, Wim (2004): „*Waarom schrijft u? Waarom schrijft u in het Nederlands?*“, Tydskrift vir letterkunde, Vol.41(1), 115.-129.
- Sarić, Daliborka (2005): „*Kreolska obilježja nestandardnih varijeteta brazilskog portugalskog*“, Suvremena lingvistika, Vol. 59-60, No. 1-2, str. 103.-125.
- Schwartz, Stuart (1998): „*O império na economia mundial*“, u „*História da Expansão Portuguesa, Volume 2*“, 248.-271., Temas e Debates
- Smith, Norval (1995): „An annotated list of pidgins, Creoles, and mixed languages“ u „*Pidgins and Creoles: An introduction*“, John Benjamins B.V., Amsterdam
- Škiljan, Dubravko (1994): „*Pogled u lingvistiku*“, IV. izmijenjeno izdanje, Naklada Benja, Rijeka
- Van Putte, Florimon & Van Putte-de Windt, Igma (2014): „*Grammatica van het Papiaments*“, Walburg Pers, Zutphen
- Vázquez, Victor M. (2010): „*Papiamentu: a ray of hope among the creoles of the world*“, Romanitas, vol.4 n.2
- Weil, Keisha Irma (2010): „*Perceptions on the social status of papiamentu in contrast to its official significance in Aruba and Curaçao*“, diplomski rad, University of North Florida
- Zandvliet, Kees (2007): „*Mapping the Dutch World Overseas in the Seventeenth Century*“, u „*The History of Cartography, Volume 3: Cartography in the European Renaissance*“, 1433.-1462., University of Chicago Press

Izvori s Interneta:

- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2013-2014, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <http://www.lzmk.hr/> (26.2.2015.)
- Hrvatski jezični portal; <http://hjp.novi-liber.hr> (14.4.2015.)
- Online gramatika papiamenta: <http://www.papiamento.aw/main/regla.html> (12.2.2015)
- Online rječnik papiamenta: <http://papiamentu.donamaro.nl/> (12.2.2015.)
- Online rječnik papiamenta: <http://www.majstro.com/dictionaries/Papiamento-English> (12.2.2015.)

Popis korištenih karata, tablica i slika:

- Karta 1 a - Pidžini i kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004; Holm, John: „*An Introduction to Pidgins and Creoles*“, Cambridge University Press, 2004.)
- Karta 1 b - Pidžini i kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004; Holm, John: „*An Introduction to Pidgins and Creoles*“, Cambridge University Press, 2004.)
- Karta 2 a - Karipski kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004; Holm, John: „*An Introduction to Pidgins and Creoles*“, Cambridge University Press, 2004.)
- Karta 2 b - Karipski kreolski jezici (Holm, 1988-9; prema Holm, 2004; Holm, John: „*An Introduction to Pidgins and Creoles*“, Cambridge University Press, 2004.)
- Tablica 1 - Shematski prikaz suprotnih obilježja pidžina i kreolskih jezika (Andrijašević, 1993: 18; Andrijašević, Marin: „*Pidgin nasuprot kreolskome*“, Suvremena lingvistika. - 18 (1993), 2(34) ; str. 11-33, 1993.)
- Tablica 1 - Upotreba "ta" kao vremensko-aspektualne čestice, pomoćnog glagola i modalnog glagola (Van Putte i Van Putte-de Windt, 2014: 99; Van Putte, Florimon & Van Putte-de Windt, Igma: „*Grammatica van het Papiaments*“, Walburg Pers, Zutphen, 2014.)
- Slika 1 - Nizozemski ulaz u Karipsko more, prva trećina 17. stoljeća (Mauro, 1991; prema Bethencourt et al., 1998.; Bethencourt et al.: „*História da Expansão Portuguesa, Volume 2*“, Temas e Debates, 1998.)